

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти

Кафедра практичної психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

**ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ СТИЛЮ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ З
РОЗВИТКОМ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ДОШКІЛЬНИКІВ**

Студента 2 курсу, групи

ППМ-1-24-1.4д другого

(магістерського) рівня спеціальності

053 Психологія освітньої програми

053.00.02 Практична психологія

Назаренка Андрія Максимовича

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри практичної

психології

Репетій С.Т.

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ТА ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	7
1.1. Психолого-педагогічна сутність стилів сімейного виховання.....	7
1.2. Психологічні особливості пізнавальних процесів дошкільників.....	16
1.3. Теоретичні підходи до проблеми впливу сімейного виховання на пізнавальні процеси дошкільників.....	24
Висновки до першого розділу.....	32
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛЮ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ПІЗНАВАЛЬНІ ПРОЦЕСИ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	34
2.1. Методичні засади та психодіагностичний інструментарій дослідження впливу стилю сімейного виховання на пізнавальні процеси дошкільників.....	34
2.2. Аналіз результатів дослідження впливу стилю сімейного виховання на пізнавальні процеси дошкільників.....	38
2.3. Методичні рекомендації психологам, вихователям, батькам щодо особливостей впливу стилю сімейного виховання на пізнавальні процеси дошкільників.....	56
Висновки до другого розділу.....	64
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71
ДОДАТКИ.....	77

ВСТУП

Актуальність теми дослідження: батьки, як і в минулому, так і зараз бажають успішності та реалізації своїх дітей. Сам же успіх у житті визначається різними категоріями, чи то щастя, чи гроші та влада, чи суспільний спадок, слава, чи щось інше. Незважаючи на все це, люди схильні визначати інтелект, креативність, розум загалом як важливі чинники, що призводять до успіху. Перелічені чинники, їхня якість та показники залежить від розвитку когнітивної сфери в цілому. Саме тому батьки схильні приділяти багато значення освіті своїх дітей, намагаються обрати найкращий навчальний заклад на кожному етапі дорослішання дитини або ж створити кращі умови та сприятливе ставлення до того, де вже навчається дитина. Часто намагаються створити умови для всебічного розвитку дитини, як от гуртки, літні табори та подорожі. Звісно, це залежить від сприйняття власної участі в житті дитини кожного з батьків.

Такий підхід є сприятливим, ефективність кращих програм та всебічного розвитку дитини на когнітивну сферу дитини підтверджена, але за зовнішнім фасадом можна упустити важливий елемент - стиль сімейного виховання, ставлення до дитини, поведінки щодо неї та в її присутності. Адже не всі, хто навчався в кращих університетах та багато подорожував демонструють як академічні досягнення, так і емоційний інтелект та зрілість в цілому. Причини цього можуть лежати в багатьох площинах, ось деякі з них: стиль сімейного виховання; індивідуально пережитий травматичний та еустресорний досвід; індивідуальні нейропсихологічні та фізіологічні особливості та ін. У цьому дослідженні, фокус уваги сконцентований саме на стилі сімейного виховання.

Як зазначає Наталія Чуб, майже кожен з батьків, особливо коли це перша дитина, відчуває особливу відповідальність щодо її виховання, як виховувати, як реагувати на істерики, шукають підказок, інструкцій та тренінгів з батьківства, тобто, в суспільстві існує реальна потреба щодо едукції батьків у сфері виховання дітей.

Отже, в суспільстві існує частина людей, які готуються стати батьками або вже є і які готові змінювати себе на краще для дитини. Для цього необхідно мати як структуру системи виховання, так і наводити приклади та статистичні дані які результати виховання дає той чи інший стиль.

Об'єкт дослідження: Пізнавальні процеси дошкільників у контексті сімейного виховання.

Предмет дослідження: Особливості зв'язку стилю сімейного виховання з розвитком пізнавальних процесів дошкільників.

Мета: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити вплив стилю сімейного виховання на розвиток пізнавальної сфери дошкільників.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз стилів сімейного виховання;
2. З'ясувати вікові особливості розвитку пізнавальних процесів дошкільників;
3. Визначити умови та методики проведення емпіричного дослідження впливу стилю сімейного виховання на розвиток пізнавальних процесів дошкільника;
4. Проаналізувати результати емпіричного дослідження впливу стилю сімейного виховання на розвиток пізнавальних процесів дошкільника.
5. Розробити рекомендації батькам, вихователям та психологам щодо особливостей зв'язку стилю сімейного виховання та розвитку пізнавальних процесів дошкільників.

Методи дослідження:

Теоретичні: аналіз, синтез, вивчення філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури, її узагальнення та систематизація – з метою з'ясування стану досліджуваної проблеми в психологічній теорії та практиці.

Емпіричні: спостереження, індивідуальні та групові бесіди, тестування, опитування, методи математичної обробки даних.

Методики дослідження:

1. Модифікація теста-опитувальника батьківського ставлення (Г.М. Хворова, 2019);
2. Методика "Будиночок" (І. В. Дубровіна);
3. Методика "Коректурна проба" (варіант для дошкільнят) Б. Бурдона;

4. Тест “Лаконічне запам’ятовування” (О. Сироватко, О. Байер, 2003);
5. "Послідовність подій" (А. Бернштейн);
6. Методика "Знайди зайве" (О. В. Халікова).

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

- уточнено і розширено психолого-педагогічні підходи щодо впливу стилю сімейного виховання на розвиток пізнавальних процесів дошкільників;
- набула подальшого розвитку система знань про розвиток пізнавальних процесів дітей дошкільного віку.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що розроблені практичні рекомендації батькам, вихователям та психологам щодо впливу стилю сімейного виховання на розвиток пізнавальних процесів дошкільника можуть бути використані в їх життєдіяльності.

Структура і обсяг роботи: Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст роботи викладений на 70 сторінках. Робота містить 12 таблиць, 6 рисунків та 7 додатків. Список використаних джерел налічує 79 найменування.

Скорочення:

ПП - пізнавальні процеси; СВ - сімейне виховання; КС - когнітивна сфера.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СТИЛІВ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ТА ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ ДОШКІЛЬНИКІВ

1.1. Психолого-педагогічна сутність стилів сімейного виховання

Вчені виділяють чотири основних типи сімейного виховання: авторитарний, ліберальний (дозвільний), авторитетний (демократичний) та індиферентний. За своїм вмістом, стиль СВ включає в себе комунікативні та поведінкові патерни, які є факторами формування та розвитку всіх сфер розвитку дитини, напряду чи дотично. (Пахмурна, 2024 : 264) Нижче ми опишемо результати аналізу наукових джерел, де характеризується вплив стилю СВ на формування особистості дитини.

Дослідженням впливу стилю СВ на протікання розвитку різних сфер особистості дітей займалися такі дослідники як: Альфред Адлер (Adler, 2013), Баумрінд (Baumrind, 1968), А. С. Гаврилюк (Гаврилюк, 2024), М. І. Мушкевич (Мушкевич, 2012), М. Саїд (Саїд, 2023), С. Г. Сачко (Сачко, 2022), Г. В. Циганенко, Г. В. Шкуратенюк (Циганенко, & Шкуратенюк, 2014), J. Piaget (Piaget, 2003), та ін. Ними був висвітлений ряд закономірностей ефекту виховання, з урахуванням тих чи інших факторів. Завдяки цьому ми маємо фактичне підтвердження того, що стиль СВ може мати як позитивний, так і негативний вплив на розвиток дитини, зокрема, впливаючи на всі сфери його життя, як то емоційну, пізнавальну, соціальну. (Weng, 2024) До прикладу, Х. Weng (2024) наголошував, що авторитетний стиль відрізняється кращим впливом на емоційну сферу першокласника, на відміну від авторитарного.

Сучасні дослідження показують, що стиль сімейного виховання є системоутворювальним чинником соціалізації дитини, який визначає не лише характер емоційних зв'язків у родині, а й когнітивну позицію дитини у світі — її готовність досліджувати, пробувати нове, робити помилки та вчитись на досвіді. За визначенням L. Steinberg і K. Silk (2021), стиль виховання - це “морально-емоційний клімат родини, який формується через сукупність ставлень, контролю та реакцій батьків на поведінку дитини”. Саме цей клімат стає психологічною “екосистемою”, у якій дозрівають базові пізнавальні процеси: увага, пам'ять, мислення, уява.

Дослідження останніх років доводять, що авторитетний стиль залишається найбільш адаптивним у різних культурних контекстах (Yaffe, 2023). Його баланс між вимогливістю та емоційною підтримкою забезпечує розвиток у дитини внутрішньої мотивації до навчання, довіри до дорослого, здатності самостійно приймати рішення. При цьому когнітивна сфера розвивається природно, оскільки дитина почувається у безпеці, а отже, може ризикувати, експериментувати, фантазувати.

Натомість авторитарний стиль, який ґрунтується на жорсткому контролі, обмеженні ініціативи та надмірних очікуваннях, породжує у дітей підвищений рівень тривожності, схильність до уникнення пізнавальних завдань, страх помилки (Yaffe, 2023). Психологічний механізм тут полягає в тому, що енергія дитини спрямовується не на дослідження світу, а на адаптацію до вимог і уникнення покарання. У подальшому це формує зовнішню мотивацію й знижує гнучкість мислення.

Ліберальний (потуральний, дозвільний) стиль, пов'язаний із надмірною емоційною включеністю без встановлення кордонів. Такі батьки часто не виступають для дитини джерелом структурованого досвіду, що ускладнює розвиток довільності та здатності до концентрації. Дитина звикає до хаотичного режиму, у якому переважають емоційні реакції, але не формується стійка пізнавальна активність.

Індиферентний стиль розглядається дослідниками як найменш сприятливий для розвитку будь-яких сфер особистості. Він поєднує емоційну холодність і відсутність вимогливості. У таких сім'ях когнітивний розвиток часто сповільнений, оскільки у дитини не формується почуття безпеки, необхідного для дослідження навколишнього світу (Saragih & Fuadah, 2024). Відсутність стимулюючих контактів призводить до зниження пізнавальної мотивації, уяви та здатності до довільного контролю.

Важливим аспектом сучасного бачення стилів виховання є їхній гендерний та соціокультурний контекст. Так, дослідження М. Саїд (2023) показують, що матері частіше демонструють емоційно підтримувальну поведінку, тоді як батьки схильні до більш вимогливого, іноді авторитарного підходу. Проте ефективність виховання

зростає, коли обидва батьки діють узгоджено, формуючи стабільний і зрозумілий для дитини стиль взаємодії.

Науковці також наголошують на тому, що стиль виховання має динамічний характер (Грабко, 2024). Він може змінюватися під впливом зовнішніх обставин: економічної нестабільності, соціальних криз, психологічного стану батьків. Тому у роботі з сім'ями необхідно враховувати не лише констатацію певного стилю, а й контекст його формування.

Таким чином, психолого-педагогічна сутність стилю сімейного виховання полягає у поєднанні емоційного ставлення, системи контролю, очікувань і моделей поведінки, які батьки демонструють у процесі взаємодії з дитиною. Цей стиль не лише формує характер і самооцінку дитини, але й визначає якість розвитку її когнітивної сфери. Оптимальним для цього розвитку є авторитетний стиль, що забезпечує баланс між любов'ю та структурою, емоційним прийняттям і розумними вимогами.

Вплив родини на формування особистості складно переоцінити. Суголосним для дослідників є переконаність, що сім'я, як перший соціальний інститут, в котрий потрапляє дитина - відіграє надвагому роль. Від гармонічної, чи дисгармонічної атмосфери у родині залежить якість протікання процесів розвитку дитини, літерально кожної сфери. (Столярчук, 2015 : 4)

Думка попереднього дослідника збігається з думкою Урі Бронфенбреннер (Bronfenbrenner, 1977) та його теорії екологічних систем. Бронфенбреннер стверджує, що родина - це найближче соціальне мікросередовище. Дитина потрапляє до нього спершу та переживає свої надважливі періоди зростання в ній. Саме в родині формуються перші пізнавальні процеси дитини та її когнітивні стратегії. Це відбувається за рахунок спостереження, дитина отримує перші патерни мислення та розв'язання проблеми, спостерігаючи за батьками. Отже, ми маємо приклад, що поведінка, мислення, інші стратегії активно наслідуються дитиною. Нерідко можна почути, що люди виховують дітей так, як їх виховували їхні батьки, особливо коли йдеться про ситуації, в яких вони не знають що робити. За цим

початковим навчанням через спостереження вже показане наскільки відповідально дорослі люди, батьки, вихователі мають підходити до розвитку та вихованню дітей.

В школах вчать науковій дидактиці, діти здебільшого мають засвоїти інформацію та репродукувати її, згідно навчального плану. Особисте ставлення до педагога, взаємини між вчителем та учнем впливають на академічну успішність, але все ж таки мета шкільної та університетської освіти “навчити чому треба”, але так не працює з дошкільниками. Особливо батьки вчать дитину ким вони є, маємо на увазі, що навіть після дошкільного віку, а самі бажання батьків навчити чомусь що вони хочуть або привчити дітей бути такими, якими хочуть бачити їх батьки, може не вдаватись. Сесі (Сесі, 2006), зауважив, що до Бронфенбреннера дитячі психологи вивчали дитину, соціологи родину, антропологи суспільство і т.п., а вже Бронфенбреннер, вніс нове бачення цього - він побачив тісний взаємозв'язок між тим, чому навчається дитина і з ситуацією взагалі довкола. Тобто в теорії екологічних систем, Бронфенбреннер описує сімейні, соціальні, політичні, економічні, оточуючі, біологічні структури як фактори, що впливають на людину впродовж всього життя. І саме бачення екологічної системи розуміється, як повний взаємозв'язок цих структур. Якщо в Америці родина страждає через Велику депресію, то це обов'язково вплине на батьків, на їхню поведінку, а відтак, і на їхню дитину, хоча дитина ще може не розуміти жодне слово. Подорослішавши, ця дитина буде впливати на оточуючі її структури, а ставши батьком - на свою дитину.

Джером Брунер (Bruner, 2006 : 16) розглядає роль батьків та педагогів в навчанні дитини через свою теорію “скафолдингу” або ж “риштування”. Полягає вона у підтримці навчання дитини. Дорослий поруч, може скерувати, не дає впасти та допомагає, пояснює за необхідності. Таке “лагідне” настановлення формує у дитини відкритість до процесу пізнання оточуючого світу та позитивно впливає на розвиток пізнавальних процесів на ранніх роках життя. Важливо, що підхід Брунера виключає агресивність, жорсткий примус, тотальний контроль та диктат, які формують у дитини, навпаки, відразу від пізнання та навчання. При першій реальній можливості, за готовності, дитина тікає з системи освіти та самоосвіти і ледь-ледь може повернутись. Саме скафолдинг сприяє тому, що з раннього віку “розумна

підтримка”, яку надавали старші, переростає у саморегуляцію для подолання труднощів у пізнанні, навіть самотійно.

Першою дослідницею, що саме виділила та класифікувала стилі СВ була Д. Баумрінд у 60-их роках. За результатом своєї роботи вона виокремила авторитетний, авторитарний та ліберальний (дозвільний) стилі виховання. (Baumrind, 1968) Трохи згодом Е. Маккобі та Дж. Мартін додали четвертий стиль до цього списку, а саме індіфферентний.

Для самого визначення стилю сімейного виховання, виходячи з поглядів Д. Баумрінд, вважаємо, що варто виокремити дві провідні лінії сприйняття дитини батьками - активність участі в вихованні дитини та їхні погляди на майбутнє дитини та її становлення. Отже, виходячи з цього та поділяючи думку попередніх дослідників, визначаємо стиль сімейного виховання, як набір установок та переконань стосовно дитини та бачення власної участі та ролі в її вихованні, на ґрунті яких формуються конкретні дії та поведінка загалом. (Саїд, 2023)

Продовжуючи наш аналіз наявних наукових здобутків, ми вважаємо за потрібне чітко визначити та окреслити як саме проявляються чотири раніше згаданих стилі СВ.

Дозвільний стиль виховання характеризується високим ступенем прийняття та незначної вимогливості від батьків до дитини. На противагу широкому спектру того, що дозволяється дитині, якою її приймають виступає слабкий контроль та прості очікування від неї, тобто якоїсь вимогливості до дитини немає. Як результат, дітей не заохочують до того, щоб ставати кращим, відсутні вказівки до досягнення високих стандартів, може спостерігатись певна пасивність дій щодо небажаних форм поведінки дитини. (Maccoby, E. E., & Martin, J. A., 1983). Наслідками такого ставлення можлива певна конфліктність у соціумі, коли дитина заплутана чи має вона відповідати соціокультурним нормам, чи достатньо того яка вона є і працювати над своєю поведінкою просто не треба. При найгіршому протіканні становлення особистості, підліток дозріває без життєвих орієнтирів та розуміння куди та як рухатись у дорослому житті, як і несформованість рольових моделей.

Можливі наслідки виховання індиферентним (байдужим) стилем перегукуються з дозвільним. На нашу думку це пов'язано наявністю спільної характеристики, а саме: низьким рівнем вимогливості до дитини. Тим не менш, за даними попередніх дослідників, наслідки для всього комплексу сфер особистості дитини мають більш шкідливий вплив. (Saragih, B. D. & Fuadah, F., 2024) Ми вважаємо, основною причиною цього є саме емоційна холодність батьків. Оскільки при дозвільному стилі дитина, все ж таки, отримує тепло та догляд від батьків, вони її приймають та, в цілому, проводять з нею час, який асоціюється з щасливим дитинством: ходять на прогулянки, грають, спілкуються. Дослідження показали, що обійми, поглажування та інша відповідна взаємодія батьків з дитиною стимулює надходження різних гормонів, зокрема окситоцину, який підвищує відчуття безпеки та захищеності. (Szymanska M. et al, 2017). Отже, ми переконуємось у тому, що відсутність такої взаємодії призводить до дефіциту відповідних гормонів і, як результат, погіршенню стану різних сфер особистості дитини. До цього також додається саме неприйняття дитини, як такої, що має руйнівні наслідки на самооцінку та самосприйняття дитиною себе у світі. На тлі депривації близькості розвивається негативне ставлення щодо самого себе, погіршується впевненість у собі та почуття безпеки. (J. Talib, Z. M. & M. Mamat, 2011). Як результат подібного впливу на емоційну сферу, погіршується загальний розвиток пізнавальної сфери, як і відсутність чітких орієнтирів та рольових моделей знижує ефективність інтерперсональної взаємодії, що призводить до занепаду соціальної сфери. Підвищується ризик деліквентної та девіантної поведінки, ранньої наркотизації. (S. Villarejo et al., 2024).

Наступним до розгляду ми взяли авторитарний стиль виховання. З точки зору вимірів він характеризується неприйняттям дитини та високою вимогливістю до нього. Аналізуючи поведінку та ставлення батьків до дитини, то ми можемо виокремити наступні особливості: а) дитина завжди не дотягує до рівня, якого вимагають батьки, тож при досягненні певного успіху, замість глибокої та ємної похвали може бути максимум легке позитивне підкріплення, а за ним нова вимога; б) дитина майже зовсім не отримує позитивного підкріплення, а тільки отримує

настанови та скеровування як може бути ще краще і що він ще не досяг поставленої цілі.

Авторитетний стиль СВ, як показали дослідження, зокрема раніше згаданих вчених, найкраще впливає на розвиток всіх сфер особистості. Провідною лінією поведінки батьків є прийняття дитини та залученість в її життя. Емоційний зв'язок, що вони вибудовують з дитиною має позитивний вплив на її розвиток в цілому (Є.С. Панченко, Л. І. Левчишина, 2025). Такі батьки контролюють життя дитини та події що в ній відбуваються, тож за рахунок цієї залученості вони "завжди поруч" з дитиною, що дає їй почуття підтримки (Н. Берегова, П. Федорчук, 2020). Маккобі та Мартін (1983) також охарактеризували авторитетний стиль СВ, як той, де є прийняття дитини. Отже з цього ми робимо висновок, що такі батьки розуміють, принаймні інтуїтивно, вікову періодизацію розвитку дитини і не чекають від неї великих звершень на ранніх етапах, віддаючи часу належне. Як ми вже знаємо, авторитарні батьки очікують багато від дитини, коли вона ще не може виповнити очікування. Саме відповідність очікувань до можливостей створює для дитини більше ситуацій, де вона отримує "винагороду" за успішно виконані завдання.

Варто окремо зазначити вплив поведінки батьків, педагогів та вихователів на становлення самооцінки дітей, оскільки це є емоційно-комунікативною складовою, яку теж важливо розглянути у контексті даного підрозділу.

Саме через спілкування, емоційний контакт і спосіб реагування дорослого на поведінку дитини формуються базові уявлення про світ, себе та інших людей. Ця складова є не лише емоційним тлом, але й психологічним механізмом розвитку когнітивної сфери дошкільника.

Як підкреслює Мері Ейнсворт (Ainsworth, 1979), якість ранньої взаємодії матері з дитиною визначає тип прив'язаності, що формується в немовлячому віці. Безпечна прив'язаність розвивається тоді, коли дорослий є емоційно чутливим і послідовним у своїх реакціях, забезпечуючи відчуття стабільності та захищеності. Це почуття безпеки стає підґрунтям для дослідницької активності, яка є природним джерелом розвитку пізнавальних процесів. Дитина, яка відчувається прийнятою,

вільно досліджує середовище, ставить запитання, експериментує, тобто активно розвиває мислення, увагу, уяву.

Навпаки, небезпечна або тривожна прив'язаність часто є наслідком суперечливого або холодного стилю виховання (авторитарного чи індіферентного). За таких умов пізнавальна активність дитини знижується, адже її психічні ресурси витрачаються на пошук емоційного контакту з батьками, а не на пізнання навколишнього світу. Як зазначає Ейнсворт, дитина з небезпечною прив'язаністю схильна до надмірної обережності, емоційної нестабільності та уникання нового досвіду, що ускладнює формування когнітивної допитливості.

Ці положення узгоджуються із сучасними уявленнями українських психологів. Так, О. Л. Кононко (Кононко, 1998) наголошує, що емоційний контакт і діалог між батьками та дитиною є однією з головних умов розвитку довільної уваги, пам'яті та мислення у дошкільному віці. Саме в процесі живого спілкування дитина вчиться розуміти причинно-наслідкові зв'язки, засвоює логіку подій, набуває мовленнєвого досвіду, який є базою когнітивної діяльності. На думку дослідниці, позитивна взаємодія в сім'ї сприяє формуванню "внутрішнього діалогу" - здатності мислити й планувати власні дії, що є ознакою розвитку довільних форм пізнання.

В емоційно холодних або конфліктних сім'ях спостерігається протилежна тенденція - зниження мовленнєвої активності та обмеження пізнавальної ініціативи. Дитина уникає спілкування або говорить формально, побоюючись оцінки чи покарання. Це негативно позначається на розвитку мислення, адже саме через мовлення дитина структурує власний досвід. Таким чином, стиль виховання, що ігнорує емоційний компонент, не лише ускладнює комунікативну взаємодію, а й гальмує когнітивний розвиток.

Важливим чинником є також тип комунікативної позиції дорослого. У сім'ях з авторитетним стилем виховання батьки виступають для дитини співрозмовниками й партнерами у пізнанні світу. Вони стимулюють її ставити запитання, пояснюють складні ситуації, пропонують самостійно знайти рішення. Такий підхід формує пізнавальну мотивацію та впевненість у власних можливостях. У сім'ях із переважанням авторитарного стилю, навпаки, комунікація має директивний

характер: дитина частіше чує накази, заборони, оцінки. Це призводить до того, що мислення стає репродуктивним, тобто орієнтованим лише на виконання зовнішніх вимог.

Емпіричне дослідження сучасної української психологині Мацібори Т.П. (Мацібора, 2022) підтверджує, що діти, які зростають у сім'ях з емоційно підтримувальним стилем спілкування, мають вищі показники розвитку мовлення, довільної уваги та уяви. Вони демонструють більшу пізнавальну активність, охочіше беруть участь у спільних іграх, експериментують і легко встановлюють соціальні контакти. Натомість у дітей, вихованих у сім'ях із низьким рівнем емоційного прийняття, частіше виявляються труднощі концентрації уваги, невпевненість і страх помилитися.

Таким чином, емоційно-комунікативна складова стилю сімейного виховання є важливою детермінантою когнітивного розвитку дитини. Вона визначає не лише настрій і поведінку, але й пізнавальну позицію дитини щодо світу. Авторитетний стиль, який поєднує теплоту, підтримку та вимогливість, створює оптимальні умови для формування впевненості, самостійності мислення та інтересу до пізнання. Авторитарний стиль, у якому домінує контроль без довіри, формує зовнішню мотивацію й страх оцінки, тоді як ліберальний, позбавлений чітких орієнтирів, не забезпечує необхідної когнітивної дисципліни.

Глибше вплив стилю СВ на розвиток сфер особистості дитини ми розглянемо в наступних розділах.

1.2. Психологічні особливості пізнавальних процесів дошкільників

В дитинстві закладаються основи всіх сфер особистості. Якість їхнього розвитку у дорослому віці залежить, як процес розвитку пройшов у дитячому. Особливостями сприймання оточуючого світу та інформації займалися вітчизняні та закордонні вчені, такі як: Jean Piaget (1952); Eleanor J. Gibson (1969); Jerome Bruner (1966); Daniel Schacter (2001); John Sweller (2011); О. В. Мартинчук(2011); Т. М. Котик (2021); М.К. Шеремет (2022) та ін.

Дошкільний вік відіграє фундаментальну роль у розвитку когнітивної сфери особистості. В цілому, все дитинство, на тому чи іншому етапі має свої сензитивні періоди та провідні діяльності. Саме тому, можемо виділити окремі особливості протікання когнітивного розвитку саме у старшому дошкільному віці. Дослідники визначають дошкільництво як вік, де формуються основні здібності дитини. Йдеться про здібності пізнання та взаємодії у світі. Як було виділено: перший тип здібностей відповідає за знаходження та виділення якостей світу за допомогою інструментів моделювання та означення (символів). Другий тип здібностей визначає вираження ставлень та відношенню до реальності, використовуючи символізм. (N. E. Veraksa, 2011)

Мислення та мовлення проходять егоцентричний етап. Особливістю його є неспроможність зміни власної позиції на ту, що суперечить досвіду індивіда. Піаже виокремив цей етап як зв'язну ланку між первинним мисленням та логічним. Сама ж егоцентричність мислення у кількісному вимірі значно перевищує егоцентричність мовлення старшого дошкільника. Також, п'ять років це закінчення періоду “чомучок” як провідного методу пізнання оточуючого світу. (В. М. Поліщук, 2019)

Як мислення, так і мовлення потребують особливої уваги та розвитку з боку дорослих. Якщо не стимулювати ці процеси, не навчати, не використовувати розроблені для цього вправи та заняття, не показувати приклад, то коефіцієнт розвитку буде нижче, а може й зовсім відсутній. Пропускаючи сензитивні періоди надолжувати стає важче, а в певний момент - зовсім неможливо. Для розвитку самого мислення важливим є отримання попереднього досвіду. Так, у спілкуванні з дорослим, вихователем, увагу дітей звертають на характеристики об'єктів,

спонукають до знаходження зв'язків, спільного та відмінного, завдяки чому дитина, зокрема, починає глибше обмірковувати свої відповіді та співставляти ознаки предметів. (І. І. Любченко, 2014)

У дошкільному віці пам'ять переходить від переважно мимовільної до довільної. Дослідники зазначають, що саме через ігрову діяльність відбувається поступове формування прийомів запам'ятовування: діти починають свідомо повторювати інформацію, об'єднувати її за смислом, порівнювати образи (І. І. Любченко, 2014).

Експериментальні дані Е. Гібсон (Gibson, 1969) свідчать, що дошкільники запам'ятовують краще не абстрактні ознаки, а емоційно насичені та наочні об'єкти, що мають для них особистісний сенс.

Дж. Флавелл (Flavell, 1977) описав феномен "метапам'яті" - усвідомлення власних мнемічних процесів. У старшому дошкільному віці діти починають розуміти, що для того, аби щось запам'ятати, потрібно повторити або зосередитись. Це перший крок до саморегуляції, яка пізніше стане основою навчальної діяльності.

Українські дослідження (Григор'єва, Липчанська, 2023) підтверджують, що пам'ять у дошкільника є глибоко емоційною, а не логічною. Тому вона краще працює в умовах підтримки, довіри та безпеки. Це також пояснює, чому діти, які перебувають у середовищі надмірного контролю або страху, запам'ятовують гірше: емоційне напруження блокує процеси кодування інформації (Goleman, 1995).

Тож розвиток пам'яті у дошкільному віці тісно пов'язаний з якістю емоційного контакту з дорослими. Вихователь чи батьки, що проявляють теплоту та прийняття, фактично стимулюють активність кори головного мозку, відповідальної за консолідацію спогадів.

Вважаємо, варто наголосити, що когнітивний розвиток у генеральній сукупності це не тільки про академічне навчання та прояви творчості, можливість до складності та глибини. Це також й про соціальний інтелект, й про саморозуміння, й, як стає очевидним, емоційний інтелект. Тобто, когнітивні здібності є не самостійним комплексом здібностей, які відповідають за розумову діяльність та відтворення досвіду - це й про можливість бути в соціумі та розуміння себе, ефективність та

успішність у цьому. До прикладу, J. Y. C. Chan та C. L. von Baeyer встановили, що дошкільники краще встановлюють, ідентифікують біль, якщо вони мають краще розвинені когнітивні здібності, ніж їхні однолітки або молодші діти, тобто старший дошкільник, скоріш за все, надасть більш детальну інформацію про свій біль, ніж молодший. Насамперед, пов'язали вони це з тим, що для опису власних станів необхідне як і розвинене мовлення, так і краща пам'ять, яка вже здатна запам'ятовувати попередній досвід більш детально та образно. (J. Y. C. Chan, C. L. von Baeyer, 2016 : 997)

Звісно, між соціальним та когнітивним є взаємозалежність, як в цілому і з кожною системою у людському організмі. Тож, варто зауважити, що на розвиток когнітивних здібностей дітей впливає не тільки як батьки з ними спілкуються та поводять себе, а також й інші оточуючі люди. Особлива увага приділяється внеску людей, які з ними знаходяться значний час, а саме вихователям. Так, програми для розвитку логічного мислення у дошкільників враховують не тільки батьківську роботу, а й роботу з боку вихователів. (І. І. Любченко, 2014)

Провідною особливістю мислення у старшому дошкільному віці є те, що при відповідному підході дитина переходить від наочно-образного до словесно-логічного мислення. Це тривалий процес, який переходить і на молодший шкільний вік, але в 6 років діти вже здатні зрозуміти складніші речення, а саме розуміння складених речень є віковим надбанням. (Т. М. Швалюк, 2012)

Для всього дошкільного віку провідною є мимовільна увага. Тим не менш, перші кроки у довільному користуванні увагою відбувається через гру, за рахунок поставлення мети. В цілому, схильність до предметів і є причиною того, що увага не стає фіксованою. Допоки зберігається “відволікання” на інших людей, яскраві предмети, оточуючі події, до тих пір і не відбудеться остаточний перехід на довільну увагу. За Григор'євою С. В. та Липчанською Ю. В., при створенні умов, де дошкільник має змогу практикувати концентрування свідомості та в умовах, де стимулюється довільність всіх психічних процесів: можливо поліпшити здатність дошкільника до саморегуляції. Таким чином, рекомендується просити дитину частіше міркувати в голос. (С. В. Григор'єва, Ю. В. Липчанська, 2023)

Увага дошкільника має наступні особливості:

- 1) Зосередженість нетривала;
- 2) Піддатливість зовнішнім впливам;
- 3) Залежність від виду занять. Цікавіші заняття - більша тривалість уваги. Цікаву казку у 4 роки можуть слухати до 20 хвилин. У 6 років ця тривалість збільшується.
- 4) Відсутність навички переключення уваги за бажанням у разі не наявності довільної психічної регуляції;
- 5) На словах концентруються не легко. Пріоритет відданий предметам, яскраве відволікає їх від слів.
- 6) Невеликий обсяг уваг, слабкий розподіл. (С. В. Григор'єва, Ю. В. Липчанська, 2023)

Отже, важливо розуміти, що “багато розмов” у дошкільному віці не дадуть такого ефекту, як це б могло бути з дорослим. Це витікає як і з тривалості та стійкості уваги дошкільника, так і з типа мислення: діти просто не здатні зрозуміти безліч зв'язків у складних реченнях, що будують дорослі. Саме через це, на нашу думку, вплив та виховний процес має відбуватись через образи (мультими, іграшки, казки і т.п.) та емоційне спілкування. Важливим в образі є власний приклад, соціальний досвід, а в емоційному спілкуванні окрім тактильності - заохочення дитини говорити, ставити їй питання, мати щире залучення у розмову.

Роль уяви у мисленні дорослого у тому, щоб вийти за межі реальності та відтворити загальні закони. Потенціал та розкритість уяви дорослого також, як не дивно, залежить від того, як відбувся її розвиток у малому віці. Фройд та Піаже поділили уяву на два типи: афективну та пізнавальну відповідно. Пізнавальна уява проявляється у дітей, коли вони відображають досвід дорослого світу через предмети-замінники: годування ляльки, приготування їжі з іграшок, участь в перегонках машинками. Афективне ж, у свою чергу, покликане для відтворення власних почуттів. Воно призводить до програвання дитиною своїх страхів та конфліктів через ігри, а також використання символів для прояву власного негативного досвіду, захищаючи его. В 4-5 років діти набувають здатність до

поступового планування, уявивши один з кроків, вони оглядають його та переходять до наступного. Таке покрокове планування, часто кероване мовленням, призводить до створення вигаданих наративів, в яких події «нанизуються» одна на одну. На третьому етапі (від шести до семи років) діти здатні використовувати перспективні плани, часто вербалізовані перед дією у вигляді багатоступеневих наративів. Лише близько 20% дітей розвивають весь потенціал своєї уяви, і для того, щоб усі діти могли реалізувати свій потенціал, необхідне ретельне навчання в дошкільні роки. (О. М. Diachenko, p. 19-25, 2011)

Говорячи про уяву, вважається, що всі діти креативні. Але не всі люди такі. За George & Zhou (as cited in Ronita Lena Sari Silaban, Sofania Magdalena Siadari et al, 2024), креативність - продукт ідей та рішень, які нові та корисні. Креативність напряду залежить від уяви, а її розвивати важливо у самому дитинстві. Дослідники відкрили ефективність використання ілюстрованих книжок для розвитку уяви. Зокрема, окрім уяви вони допомагають розвивати розуміння мови та оточуючого світу. Ілюстрації в історіях допомагають дітям краще інтерналізувати і візуалізувати історію за рахунок сильною візуальною стимуляції. (R. L. S. Silaban, S. M. Siadari et al, 2024) Це підкреслює значущість образів для цього віку та їхнє передове місце у пізнанні дитини.

Важливим проявом пізнавальних здібностей є саме пізнавальна активність дитини. Вчені розглядають її, як поєднання розумового та емоційного ставлення до процесу набуття знань. Це має динамічний характер прояву та, власне, виявляється як особистісний прояв. Характер прояву полягає у глибині занурення до вивчення питання, бажання продовжувати намагатись зрозуміти, незважаючи на труднощі та невдачі. Дослідники виділяють три основні етапи розвитку такої активності, починаючи з трьох і до шести років. Починаючи з копіювання дій та поверхневого з'ясування суті явищ та встановлення зв'язків і до глибокого занурення у зміст явища, що вивчається дитини. Починаючи з другого етапу настає активна фаза "чому?", коли дитина активно залучає дорослих до свого розуміння світу. (Мацібора, 2022 : 9) Це важливий етап у становленні особистості, оскільки саме рівень розвитку когнітивних здібностей буде визначати ефективність перебігу пізнавальної

активності та її якість. Без стійкої уваги дитині важко буде вивчати явища, котрі потребують додаткових зусиль. При відповідному рівні наполегливості, виснаження все одно наставатиме і дитина через це може пропустити важливі етапи вивчення оточуючого світу. Тож підбір найбільш сприятливого стилю СВ, з метою впливу на розвиток пізнавальних процесів, стає ще більш важливим, а відповідальність батьків збільшується з цим відкриттям.

Варто підкреслити, що пізнавальні процеси дошкільника не функціонують ізольовано від емоційних станів. За даними сучасної нейропсихології (Diamond, 2013), між когнітивними та емоційними компонентами існує тісний двосторонній зв'язок. Емоційний комфорт забезпечує оптимальне функціонування префронтальної кори, яка відповідає за увагу, пам'ять і мислення. У стресових умовах, навпаки, активізується лімбічна система, що гальмує розумові процеси. Це ще раз підкреслює роль дорослого у створенні емоційно безпечного середовища, яке виступає необхідною передумовою для розвитку пізнавальних здібностей.

Українські дослідники (С. С. Жейнова, К. В. Курносова, 2022) наголошують, що розвиток пізнавальної активності в дошкільному віці неможливий без сформованої емоційної стабільності. Саме через позитивний емоційний контакт із дорослим дитина поступово оволодіває довільністю поведінки, вчиться концентрувати увагу та долати труднощі під час пізнання. Тобто, когнітивна активність є не лише інтелектуальним, а й емоційно-мотиваційним феноменом.

Одним із головних механізмів пізнання у дошкільному віці залишається гра. Через рольову гру вона засвоює соціальні моделі, вчиться планувати, прогнозувати, робити висновки. Сучасні емпіричні дані (Hirsh-Pasek et al., 2009; Weisberg, 2015) підтверджують, що саме ігрове навчання сприяє розвитку виконавчих функцій - контролю уваги, робочої пам'яті та когнітивної гнучкості. Таким чином, гра є природним середовищем формування базових компонентів інтелекту.

Окрім гри, вагоме значення має сенсорне середовище. Дослідження (Montessori, 2011; Богуш, 2018) свідчать, що якість предметного оточення - наявність різних форм, кольорів, текстур, природних матеріалів - прямо впливає на формування сприймання та уяви. Через маніпуляції з об'єктами діти вчаться

диференціювати властивості, виділяти суттєві ознаки, порівнювати та узагальнювати. Саме тому психологи рекомендують створювати сенсорно насичене, але структуроване середовище, що підтримує пізнавальну ініціативу дітей.

Пізнавальні процеси також тісно пов'язані з мовленнєвим розвитком, який виступає водночас і засобом, і показником інтелектуального дозрівання. За Л. Виготським, мовлення є головним інструментом мислення, а перехід від зовнішнього до внутрішнього мовлення знаменує появу рефлексії - здатності міркувати про власні думки. Вітчизняний вчений (А. М. Богуш, 2010) підкреслює, що розвиток мовлення не лише розширює пізнавальні можливості, а й сприяє формуванню особистісної ідентичності, адже через слово дитина усвідомлює себе суб'єктом діяльності.

Не менш важливою є мотиваційна складова когнітивного розвитку. Дослідження показують (Deci & Ryan, 2000; Мацібора, 2022), що внутрішня мотивація - прагнення пізнавати нове заради самого процесу - є найпотужнішим рушієм розвитку у дошкільному віці. Вона виникає лише за умови, коли дитина відчуває довіру, прийняття і можливість самостійного вибору. Це напряду пов'язано зі стилем виховання у сім'ї, який або підтримує автономію, або обмежує її. Таким чином, емоційно-підтримувальний стиль батьків сприяє формуванню саме внутрішньої пізнавальної мотивації, тоді як надмірно контрольований - створює зовнішню залежність від оцінки дорослого.

Отже, пізнавальні процеси дошкільника - це багаторівнева система, у якій поєднуються емоційні, мотиваційні, соціальні та інтелектуальні компоненти. Вони розвиваються лише за умови сприятливого мікросередовища, яке створюють дорослі: сім'я, вихователь, педагог. Саме тому дослідження впливу сімейного виховання на пізнавальні процеси є не просто актуальним, а визначальним для розуміння цілісного розвитку особистості дитини.

Завершуючи розгляд психологічних особливостей пізнавальних процесів у дошкільному віці, варто зазначити, що цей період є своєрідним «вікном можливостей» для інтелектуального зростання. Всі базові психічні процеси - увага, пам'ять, мислення, мовлення, уява - перебувають у стані активного становлення, і

саме дорослі визначають, наскільки повноцінно дитина реалізує свій потенціал. Сучасні підходи у психології дитини наголошують: не варто вимагати від дошкільника результатів, подібних до шкільних, адже головне завдання цього віку - не навчити, а розвинути природну здатність до пізнання, закласти фундамент мислення, інтересу та самостійності у відкритті світу.

1.3. Теоретичні підходи до проблеми впливу сімейного виховання на пізнавальні процеси дошкільників

Дослідження стилів сімейного виховання в контексті розвитку пізнавальної сфери дитини набуло міждисциплінарного характеру. Психологічні, педагогічні, нейронаукові та соціокультурні підходи поєднуються у вивченні того, як батьківська поведінка впливає на становлення когнітивних функцій. У науковій традиції ці процеси розглядаються як системні, де сім'я виступає ключовим мікросередовищем формування мислення, уваги, мовлення й уяви дошкільника. (Мацібора, 2022; Bronfenbrenner, 1977)

Частково ми вже висвітлили певні теоретичні підходи до проблеми впливу стилю СВ на пізнавальні процеси дитини у підрозділі 1.1. Піонером теоретизації цього питання була Діана Баумрінд, до якої долучились Маккобі та Мартін. На підґрунті їхніх напрацювань та моделі дослідники встановлювали різні кореляції та взаємозв'язки у підходах. Важливим їхнім внеском було те, що вони саме охарактеризували та класифікували стилі, тоді як існують підходи, які більше описують структуру виховання у соціуму чи іншому контексті.

Провідними підходами у дослідженні впливу стилю сімейного виховання на когнітивну сферу дошкільників є: культурно-історичний підхід; когнітивно-розвивальний; гуманістичний; системний.

Когнітивно-розвивальний підхід акцентує увагу на активності самої дитини у пізнанні світу. Саме ж середовище, як і батьки, відіграють корисну та моделювальну роль. Ж. Піаже розглядав розвиток у межах певних стадій, в яких і відбувається розумове дозрівання дитини, оволодіння новими здібностями. Він також зазначав вплив дій батьків на розвиток КС, він писав, що гіперопіка позбавляє дитину самостійності у вирішенні проблем, а через відсутність такого досвіду перехід на більш складні форми мислення значно гальмується. (J. Piaget, 2003)

Сучасні послідовники цього підходу, зокрема Джером Брунер, розвинули ідею підтримувальної ролі дорослого у навчанні. У своїй концепції “scaffolding” (раштування) Брунер (1986) наголошував, що ефективне виховання - це створення тимчасових «опор», які допомагають дитині виконати складніші когнітивні

завдання, поступово передаючи їй контроль над процесом навчання. Така підтримка властива саме авторитетному стилю виховання, де поєднуються довіра, автономія та структурованість.

Подібних висновків дійшов і Д. Елкінд (Elkind, 1976), який зазначав, що випередження розвитку, тобто нав'язування завдань, не відповідних віковим можливостям дитини, призводить до емоційного виснаження і зниження інтересу до пізнання. Це явище характерне для авторитарного стилю виховання, у якому переважає контроль і тиск. Навпаки, помірна вимогливість у поєднанні з підтримкою формує внутрішню мотивацію до навчання.

Таким чином, у межах когнітивно-розвивального підходу стиль виховання розглядається як система когнітивних стимулів, яка або розвиває, або обмежує природну дослідницьку активність дитини. Авторитетний стиль є оптимальним, бо забезпечує баланс між свободою пізнання й орієнтацією на результат.

Гуманістичний напрям, представлений працями К. Роджерса та А. Маслоу, підкреслює роль емоційного прийняття дитини у формуванні її інтелектуального потенціалу.

К. Роджерс (Rogers, 1969) наголошував, що безумовне прийняття та емпатійне слухання з боку дорослого створюють середовище, у якому дитина може без страху досліджувати світ. В атмосфері довіри і любові формується внутрішня пізнавальна мотивація - бажання дізнаватися не заради схвалення, а через інтерес.

А. Маслоу (Maslow, 1970) у своїй теорії самоактуалізації вважав пізнавальні потреби частиною вищого рівня розвитку особистості. Їхня реалізація можлива лише після задоволення базових потреб у безпеці, любові й приналежності. Звідси випливає, що емоційна стабільність і підтримка в родині є передумовою розвитку мислення, уяви, довільної уваги. Дитина, яка не має емоційної опори, змушена спрямовувати зусилля не на пізнання, а на подолання тривоги.

Діти, що виростили в умовах емоційної підтримки та заохочення демонструють вищий рівень мовленнєвої активності (В.В. Тищенко, 2013). З точки зору гуманістичного підходу діти, що росли в авторитетних сім'ях, де високий рівень емоційної підтримки та помірний контроль, дозрівали з розвиненою внутрішньою

мотивацію, здатністю до самоосвіти та критичного мислення. Звісно, це все розвивається і при інших стилях, але повільніше та не так сприятливо. При авторитарному підході виявлено схильність до розвитку мотивації до уникнення невдач, зовнішню мотивацію та страх перед такими невдачами, що, звісно, не сприяє когнітивному розвитку. (Н. С. Бочкарьова, 2011)

Альфред Адлер, у своїй теорії, також стверджував наявність взаємозв'язку між вихованням та становленням особистості. Проблемними стилями він визначив розпеченість та недбалість, тобто крайні випадки прояву любові до дитини або ж навпаки, байдужості. Найбільш сприятливим він вважав балансування між цими крайнощами. В своїй праці він більше приділяв увагу формуванню світогляду та самосприйняттю у дітей під впливом таких стилів, але його опис дотичний й розвитку пізнавальних процесів, оскільки при сприятливому підході до виховання чи то єдиної дитини, чи то середньої, молодшої, старшої визначається як саме у цих дітей буде проходити процес розвитку КС та на чому діти будуть концентруватись: чи вони будуть домагатись покращення своїх результатів для отримання більшої любові та визнання, випередження старших, чи закриються у тривозі бути полишеними. (A. Adler, 2013)

На підтримку цієї думки наводимо теорію прив'язаності Боулбі, згідно якої якість емоційного зв'язку дитини з батьками впливає на розвиток базової довіри. Вона ж, у свою чергу, є основою до пізнавальної допитливості. Пізнавальна допитливість забезпечує розкриття закладеного пізнавального потенціалу. Саме безпечна прив'язаність дитини й батьків формує впевненість у дослідженні світу. На противагу цьому автор наводить тривожну прив'язаність, яка містить в собі певну кількість виснажливих емоційних переживань: злість, тривогу, сум, горе, розпач, беззахисність і т.д. При негативному перебігу процесу формування прив'язаності, зокрема від інших негативних наслідків, є когнітивна пасивність, в умовах якої дитина не є налаштованою на найбільш всеобсяжне дослідження світу та розкриття пізнавального потенціалу. (J. Bowlby, 2008)

За психосоціальними стадіями розвитку Еріка Еріксона авторитетний стиль виховання також дає найсприятливіший ґрунт для розвитку КС. У своїй теорії

Еріксон розглядає вікові кризи, з якими стикається людина на різних етапах розвитку. Саме на дошкільний вік припадає криза “ініціатива проти провини”. Заохочування ініціативи, яка властива авторитетному та дозвоільному (ліберальному) стилям, сприяє розвитку самостійності та внутрішньої мотивації, що сприятливе для когнітивної активності. Знову ж таки, придушення ініціативи веде до когнітивної пасивності. (E. Erikson, 1963 : 116-118) Це перегукується з висновками попередніх вчених. На нашу думку, важливо зауважити, що попередні роки, де були кризи розвитку довіри до світу та самостійності, також значною мірою залежали від батьків, а результати завершення цих криз мають наслідки на наступні роки. Звісно, стиль СВ - це набір стратегій, тому є тенденція, з цього можна зробити припущення, що сприятливе та несприятливе накопичується та впливає від нижнього поверху на верхній, а тому чим пізніше втручатись для корекції стилю виховання, тим більш опірний та складніший цей процес.

Варто звернути увагу на теорію настанов мислення Керола Двека. Він виділив два типи настанов: на розвиток та на даність. Даність змушує людину доводити собі та оточуючим, що вона відповідає заявленим соціокультурним нормам та має всі необхідні якості. Розвиток вбачає будь-які ситуації, навіть програвші, як можливість для навчання. Авторитетний стиль, згідно цієї теорії, найкраще сприяє формуванню саме настанови на розвиток, оскільки є і прийняття, і кордони, межі, яких треба дотримуватись. Провідним для формування тієї чи іншої настанови мислення є саме рольова модель, яку всі люди, зокрема діти, отримують у певні моменти, зазвичай серйозні та критичні, свого життя. (C.S. Dweck, 2006 : 7-12). На думку Двека, настанова даності призводить до самообмеження, “висічено в камені”, отже обмежує розкриття потенціалу людиною. З цього ми робимо висновок, що у дошкільному віці, якщо дитина не візьме рольову модель настанови на розвиток, то вона не матиме внутрішньої мотивації до активного дослідження світу та задіяння пізнавальних процесів за власним бажанням, а тому обмежуватиметься даністю та її межі будуть відповідати встановленим очікуванням.

В своїй інтерперсональній теорії розвитку Генрі Салліван також розглядає родину, як фундаментальний складник розвитку когнітивних процесів. Емпатійні,

теплі стосунки впливають на розвиток когнітивної гнучкості та мовлення. (Н. S. Sullivan, 1953) Це підкріплює попередні твердження, що емоційна залученість, яка властива авторитетному та ліберальному стилям є важливим складником для розвитку КС у дитинстві.

Марія Монтессорі, окрім самого ставлення, настрою щодо дитини, наголошувала на створенні відповідних умов для розвитку дитини, для заохочування її процесів пізнання світу. У своїй праці вона показала зв'язок між “дозволом” на самостійність та свободу вибору та підтримкою зі стимуляцію сенсорного та когнітивного розвитку дошкільника. (M. Montessori, 2011)

Системний підхід розглядає дитину як елемент складної взаємопов'язаної системи, у якій усі рівні впливають один на одного. Бронфенбреннер (Bronfenbrenner, 1979) створив екологічну модель розвитку, де сім'я виступає центральною мікросистемою, що визначає характер взаємодії дитини з ширшим соціумом.

Згідно з його моделлю, стиль виховання виконує регуляторну функцію між мікро- та макросистемами: через поведінку батьків дитина засвоює норми, способи мислення і реагування, притаманні культурному контексту. Отже, стиль виховання формує не лише індивідуальні риси, а й когнітивні стратегії - як дитина сприймає, аналізує й інтерпретує інформацію.

З позицій системного підходу стиль сімейного виховання виступає детермінантою когнітивної адаптації: через постійні взаємодії з дорослими дитина формує внутрішні моделі мислення і пізнання, що визначають її подальший розвиток.

Сталість та передбачуваність - запорука спокою мозку, профілактика тривожності.

Окремий напрям у сучасних дослідженнях представляє емоційно-комунікативний підхід, який пов'язує якість сімейних стосунків із когнітивними досягненнями дитини.

Мері Ейнсворт (Ainsworth, 1979) довела, що безпечна прив'язаність, яка формується через чуйність і послідовність батьків, є передумовою для розвитку

пізнавальної допитливості. Дитина, що відчуває емоційну захищеність, проявляє ініціативу, експериментує, охоче вступає у комунікацію - тобто демонструє поведінкові ознаки розвиненої когнітивної сфери.

Українські психологи (Кононко, 2012; Мацібора, 2022) підкреслюють, що емоційний діалог у сім'ї є базою розвитку довільності - здатності керувати власною поведінкою і розумовою діяльністю. У доброзичливій атмосфері дитина легше концентрується, контролює дії, будує причинно-наслідкові зв'язки. Водночас дефіцит емоційної підтримки, типовий для авторитарних родин, знижує мовленнєву активність і мисленнєву самостійність.

Окрім зазначених теоретичних концепцій, у сучасній психологічній науці значну увагу приділяють соціально-когнітивному підходу, заснованому на працях Альберта Бандури. Згідно з його теорією соціального навчання (A. Bandura, R. H. Walters, 1977), поведінка людини формується через спостереження за іншими й наслідування моделей, що супроводжуються підкріпленням. У контексті сімейного виховання це означає, що діти засвоюють не лише вербальні установки, а насамперед спостерігають, як саме батьки діють у різних ситуаціях: розв'язують конфлікти, долають труднощі, приймають рішення.

Таким чином, стиль виховання виступає для дитини "живим прикладом" когнітивних стратегій. Якщо батьки демонструють відкритість до нового, здатність до гнучкого мислення й емоційного самоконтролю, дитина засвоює аналогічні патерни. У сім'ях із високим рівнем агресії чи непослідовності формуються моделі уникнення та імпульсивності, які гальмують розвиток довільності та мислення.

Згідно із соціально-когнітивною концепцією, формування самоефективності - віри у власну здатність справлятися з труднощами — прямо пов'язане зі стилем виховання. Авторитетний стиль, який підтримує автономію дитини, але водночас надає орієнтири, сприяє становленню адекватної самооцінки та впевненості у власних силах (Bandura, 1997). Дитина з високим рівнем самоефективності більш стійка до помилок, виявляє більшу пізнавальну активність і здатна самостійно регулювати власне навчання.

Інший сучасний напрям - нейропсихологічний підхід, що поєднує знання дитячої психології та нейронаук. З позицій цього підходу стиль сімейного виховання впливає на функціональну організацію мозку, зокрема на розвиток виконавчих функцій (attention control, working memory, inhibition).

Дослідження з нейровізуалізації (Whittle et al., 2014; Bernier et al., 2010) показують, що діти, які зростають у підтримувальних, емоційно стабільних сім'ях, мають краще розвинені ділянки префронтальної кори, відповідальні за самоконтроль, планування та когнітивну гнучкість. Навпаки, жорсткі або байдужі стилі виховання асоціюються з підвищеною реактивністю лімбічної системи — центру емоцій, що знижує ефективність пізнавальних процесів.

Таким чином, на нейропсихологічному рівні стиль виховання можна розглядати як регулятор нейророзвитку, що формує стратегії мислення та емоційного реагування на все життя.

Важливий внесок у розуміння впливу сімейного виховання зробив також екологічно-контекстуальний підхід. Сучасні дослідники (Tudge et al., 2016) розвинули ідеї Бронфенбреннера, показавши, що стиль виховання не існує у вакуумі - він залежить від економічних, культурних і навіть медіаумов. У цифрову епоху формується новий феномен - "цифрове батьківство", у межах якого контроль і підтримка зміщуються у віртуальний простір. З одного боку, це розширює можливості для пізнання (доступ до інформації, онлайн-освіта), з іншого - зменшує кількість "живої" комунікації, що є базою для розвитку мовлення й емоційного інтелекту. (Livingstone & Blum-Ross, 2020).

Дослідження, проведені в Україні (Пахмурна, 2024), підтверджують, що емоційно насичене спілкування у сім'ї має більший вплив на розвиток когнітивної сфери дошкільників, ніж матеріальний рівень чи кількість часу, проведеного разом. Саме якість взаємодії, а не її тривалість, є критичним чинником пізнавального дозрівання.

Інтегративний аналіз теоретичних підходів дозволяє зробити висновок, що вплив стилю виховання на пізнавальні процеси має системний, багаторівневий характер.

- На емоційному рівні - через формування безпечної прив'язаності, що забезпечує впевненість у пізнанні.
- На когнітивному рівні - через стимулювання самостійності, допитливості та внутрішньої мотивації.
- На соціальному рівні - через моделювання поведінкових і мисленнєвих патернів.
- На нейропсихологічному рівні - через оптимізацію функціональної зрілості мозкових структур.

Узагальнюючи, можна сказати, що авторитетний стиль виховання - єдиний, який системно підтримує всі ці рівні. Він створює умови для розвитку “внутрішнього локусу пізнання” - стану, коли дитина шукає знання не через примус, а через інтерес і довіру до світу.

Висновки до першого розділу

Вплив стилю сімейного виховання на розвиток пізнавальних процесів вже доведений, а його дійсність можливо спостерігати наочно у процесі життєдіяльності.

Баумрінд, Маккобі, Мартін охарактеризували стилі сімейного виховання, де чітко показали якою є поведінка батьків в різних життєвих ситуаціях дитини, як вони можуть розмірковувати та які рішення приймати. Вчені попередніх років, як то А. Бандура, Дж. Брунер, Ж. Піаже, К. Роджерс, З. Фройд, Н. Хомський, у свою чергу, створили саме підходи та визначили роль, вплив контексту та значення їх у житті дитини.

Вивчення літератури щодо психологічних особливостей розвитку пізнавальних процесів у дошкільництві виявило уніфіковану ідею, що для дитини важлива участь та присутність дорослих. Соціальна ситуація розвитку відіграє надважливу роль у розкритті та підтримці сприятливого розвитку пізнавальної сфери дитини.

Значення та вплив оточення та, особливо батьків, розповсюджується не тільки на ментальну частину дитини, а сягає глибоко до фізіологічних та підсвідомих механізмів. Гормони та нейрохімічні процеси є фундаментальними механізмами функціонування людини. З'ясовано, що при байдужості до дитини, низькому рівні тактильності, емоційній холодності у дитини не запускаються процеси синтезу гормонів, необхідних для відповідного дозрівання мозкових центрів та органів, що має свої наслідки на її пізнавальні процеси.

Розвиток пізнавальних процесів зумовлений багатьма факторами, такими як: спадковість, виховання, соціо-економічне становище, оточуюче середовище і т.п. Визначити ступінь впливу кожного наразі є складним, і ймовірно, непрактичним завданням, але на підставі існуючих наукових досліджень ми робимо висновок, що стиль сімейного виховання має доволі вагомий вплив на цей процес.

Врешті решт, дитинство є беззаперечно фундаментоутворюючим періодом життя дорослої людини. Пропустивши важливі періоди розвитку та дозрівання психічних процесів дитини, людина може втратити можливість надолуження. За 3-4 роки дитина проходить шлях від наочно-дійового мислення до словесно-логічного,

від предметної гри до рольової, що вказує нам на високу інтенсивність нейронних процесів, а сам ж процес, залишається дещо делікатним: хибні установки та ставлення їх гальмуватимуть, коли сприятливе середовище тільки підсилюватиме.

В другому розділі ми проведемо та опишемо дослідження впливу сімейного виховання на пізнавальні процеси дошкільників.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛЮ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ПІЗНАВАЛЬНІ ПРОЦЕСИ ДОШКІЛЬНИКІВ

2.1. Методичні засади та психодіагностичний інструментарій дослідження впливу стилю сімейного виховання на пізнавальні процеси дошкільників.

Дослідження впливу стилю сімейного виховання на розвиток когнітивної сфери дошкільників проводився на базі ЗДО “Європейський”, міста Києва, молодша, середня та старша групи. Участь у ньому взяли 40 дітей віком 5-6 років та 47 їхніх батьків.

Дослідження було проведене в наступних етапах:

- 1 етап - розроблення критеріїв та показників оцінки рівня розвитку пізнавальних процесів;
- 2 етап - добір методів діагностики;
- 3 етап - проведення діагностичних методик;
- 4 етап - аналіз, оцінка й інтерпретація отриманих даних;
- 5 етап - розроблення практичних рекомендацій психологам, вихователям та батькам щодо особливостей впливу стилю сімейного виховання на пізнавальні процеси дошкільників на основі отриманих даних.

Для проведення цього дослідження були обрані наступні методики:

1. Модифікація теста-опитувальника батьківського ставлення Варги-Століна (Г.М. Хворова, 2019); (Додаток А)
2. Тест “Лаконічне запам’ятовування” (О. Сироватко, О. Байер, 2003); (Додаток Б)
3. "Послідовність подій" (А. Бернштейн); (Додаток В)
4. Методика "Знайди зайве" (О. В. Халікова). (Додаток Д)
5. Методика "Будиночок" (І. В. Дубровіна); (Додаток Е)
6. Методика "Коректурна проба" (варіант для дошкільнят) Б. Бурдона; (Додаток Ж)

Математично-статистичні методи: методи описової статистики - однофакторний дисперсійний аналіз ANOVA, кореляційного аналізу - пост-хок Tukey HSD.

Провівши аналіз наукової літератури щодо предмету дослідження ми прийшли до висновку, що для встановлення стилю сімейного виховання найкраще застосувати особистісний опитувальник, в якому на підставі відповідей матимемо можливість визначити ставлення та поведінку батьків в бік своєї дитини. Для цього був обраний тест-опитувальник Варги-Століна, де респондент відповідає на 61 запитання “так” або “ні”. У результаті ми отримуємо 5 факторів: прийняття-відштовхування, симбіоз, кооперація, авторитарна гіперсоціалізація, маленький невдаха.

Вибрано саме цей тест-опитувальник, оскільки валідної та апробованої методики, яка б конкретно визначала тип сімейного виховання за Баумрінд, Мартіном та Маккобі не знайдено. Тим не менш, за цими шкалами та факторам батьківського ставлення, ми вважаємо, можливо встановити і наймовірніший, домінуючий тип сімейного виховання. Отже, респонденти, які матимуть високий показник за шкалою “авторитарна гіперсоціалізація” у поєднанні з низьким рівнем “симбіозу” та середнім-високим рівне “маленького невдахи”, наймовірніше, будуть демонструвати авторитарний стиль виховання, коли ж високе “відштовхування”, низька “кооперація”, та високий показник “маленького невдахи” у поєднанні з низьким “симбіозом” та, ймовірно, низькою “авторитарною гіперсоціалізацією”, матимуть байдужий стиль СВ.

Для оцінки рівня розвитку когнітивної сфери комбінованим шляхом обрали наступні складові КС: а) увагу; б) пам'ять; в) сприйняття; г) мислення; ґ) увагу.

Обрані нами методики, досліджуючи певний елемент конкретно, може також частково залежати від іншої складової пізнавальних процесів. До прикладу, для діагностики уваги ми обрали тест “Будиночок” Гуткіної та “Коректурну пробу” (варіант для дошкільнят), які діагностують продуктивність, стійкість та довільність уваги. Дуже важливим в цих методиках є сприйняття, а саме обробка сенсорної інформації. Константність та цілісність образів відіграє важливу роль при діагностиці мислення методикою “Послідовність подій” та “Знайди зайве”.

Для діагностики мислення нами обрані методики “Знайди зайве” та “Послідовність подій”. Вони досліджують рівень розвитку логічного мислення, вміння узагальнювати та класифікувати, встановлювати причинно-наслідкові зв’язки. Процедура схожа, відрізняються завдання для досліджуваного. В обох методиках присутні картки з чотирма зображеннями. В методиці “Знайди зайве” досліджуваному пропонується, уважно переглянувши всі зображення, знайти той об’єкт, що є зайвим за тією чи іншою ознакою стосовно трьох інших. При “Послідовності подій” дитина має відтворити історію у правильному порядку, чи то процес саджання та отримання плода з дерева, чи процес складання годівниці, чи інше. Зокрема, для успішного виконання цього завдання, дитині також необхідно уявити ці події та скласти розповідь щодо них, тому ця методика разом досліджує уяву дошкільника.

Для дослідження пам’яті ми обрали методику “Запам’ятай 10 слів”. Досліджуваним, після проведення інструктажу, зачитується 10 слів, повільно. Після цього його просять назвати ці слова у довільному порядку. Дослідник називає слова, які дитина не назвала і зачитує всі ще раз. Повторення відбувається до 5 разів. Дана методика оцінює короткочасну слухомовну пам’ять.

Для вивчення уваги, а саме рівня її довільності, продуктивності та стійкості обрано дві наступні методики: “Будиночок” та “Коректурну пробу”. Перша методика “Будиночок” полягає у тому, що дитина має змалювати зразок вже готового будинку, з зауваженням, що її малюнок має якнайточніше відповідати зразку. При “Коректурній пробі” дитині представляється аркуш паперу з певними фігурами чи іншими символами, які вона має обвести, закреслити чи щось домалювати, в залежності від завдання експериментатора.

Всі методики мають оцінку від 1 до 5, або ж рівні від низького до високого, тож для вимірювання загальної сформованості пізнавальних процесів, щоб мати діапазон від 1 до 5, ми шкалу низький-високий рівень адаптували під бажану шкалу чисел.

Визначили загальний рівень розвитку пізнавальних процесів дошкільників шляхом складання показників за кожною зі шкал та діленням на кількість досліджених компонентів пізнавальної сфери.

2.2. Аналіз результатів дослідження впливу стилю сімейного виховання на пізнавальні процеси дошкільників

Спершу ми обробили результати тесту Варги-Століна. В деяких випадках тестування проходили обоє з батьків. Ми помітили, що їхні відповіді майже не відрізнялись, з відмінністю в 1-3 відповіді за різними шкалами. Хоч і кількість таких досліджених замала, але незначна тенденція присутня, а отже окремим фактором, який впливає на розвиток КС у дошкільників, може бути визначений і суголосність стилів СВ. Окремим елементом, який можна дослідити, це тенденцію до суголосності стилів СВ, де батьки розлучені та ні, і з цим встановлювати вплив на розвиток КС. Тим не менш, оскільки встановлена суголосність стилю СВ в обох батьків у цьому дослідженні, то ми беремо кількість батьківських відповідей, як 40.

Перевішивши отримані результатами за шкалами тесту, відповідно до визначення авторів, яких ми розглядали у першому розділі ми отримали наступні результати: 1) авторитетного стилю СВ притримуються 37% респондентів; 2) авторитарного 20%; 3) дозвольного 43%; 4) за результатами тесту жоден з респондентів не відповідає індиферентному стилю СВ (рис. 2.1).

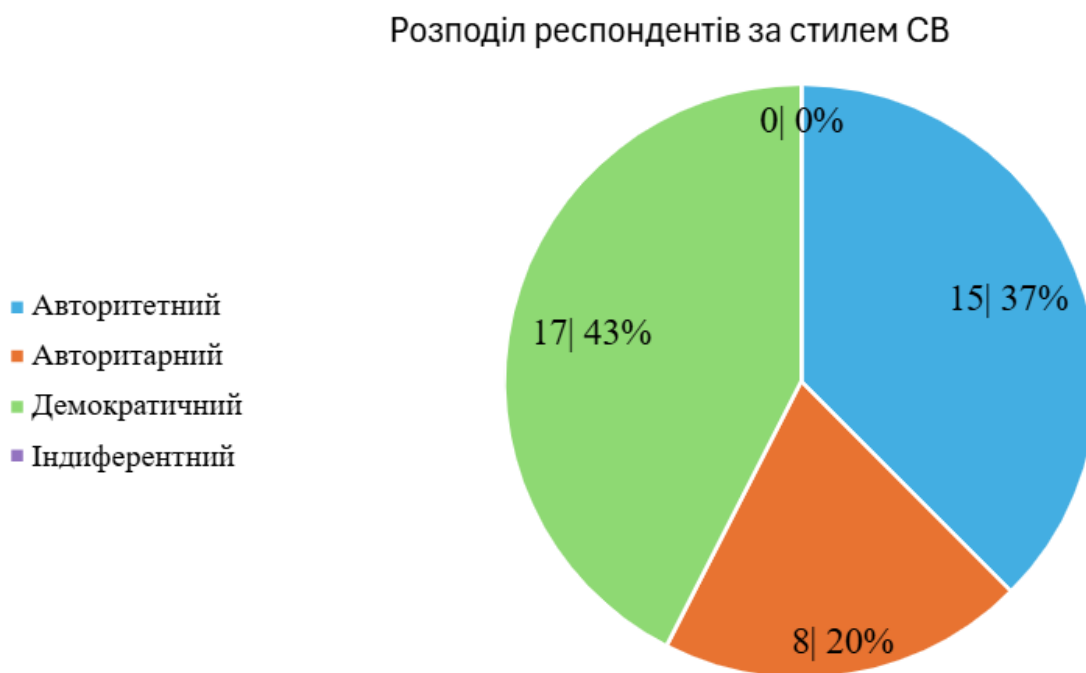

Рис. 2.1. “Розподіл респондентів за стилем сімейного виховання”

Наступним, ми обробили результати проведеного обстеження за обраними методиками для дошкільників. У таблиці представлені результати комплексного дослідження пізнавальних процесів дошкільників. (Додаток 3)

Далі ми здійснили розподіл дітей за їхніми результатами в кожній окремій сфері пізнавальної діяльності та співставили зі стилем, в якому вони виховуються. Ми відобразили отримані результати на рисунку 2.2. Вже тут ми бачимо певну тенденцію, що співвідношення приблизно 2:1 між результатом “5” та “4” при авторитетному та авторитарних стилях.

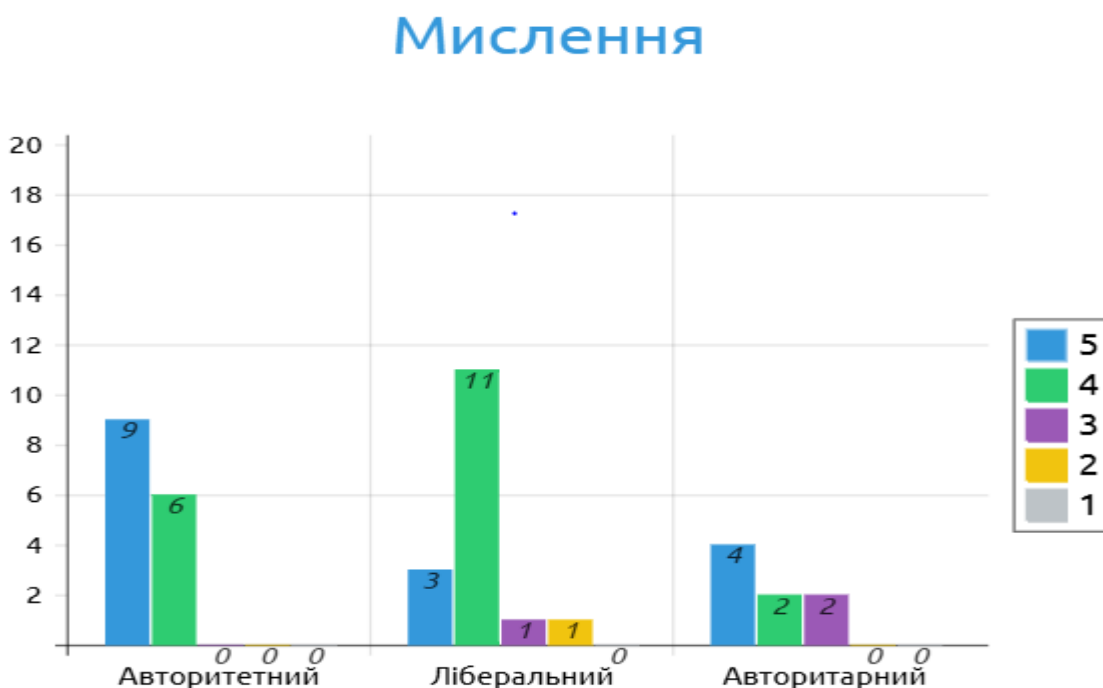

Рисунок 2.2. Розподіл результатів дослідження рівня розвитку мислення

Загальна оцінка актуального рівня розвитку КС серед всіх досліджених дошкільників висока або дуже висока. 3 дитини мали середній показник, коли 1 нижче середнього. Це ситуація, коли інші фактори, які впливають на розвиток КС чинять доволі вагомий вплив, перешкоджаючи досягненню більш позитивного результату.

Розподілення результатів дослідження сприйняття зображено на рисунку 2.3. Тут ми також можемо спостерігати загальну тенденцію до вище середнього рівня. Поодинокі результати 1 та 3 бали. Цього разу авторитетний стиль показав найбільш сприятливе співвідношення, більше одного до одного. Беручи до уваги шкали, за

якими ми визначали особливості стилю виховання, то тут найбільше розкривається симбіоз прийняття та вибагливості. Дитина відчуває себе безпечно, а встановлені рамки тільки допомагають їй правильно розподіляти свої сили, що є відповідним ґрунтом для активізації пізнання, яке йде, зокрема, через сприйняття.

Рисунок 2.3. Розподіл результатів дослідження рівня розвитку сприйняття

Наступним розподілили результати з дослідження уваги, представлені вони на рисунку 2.4.

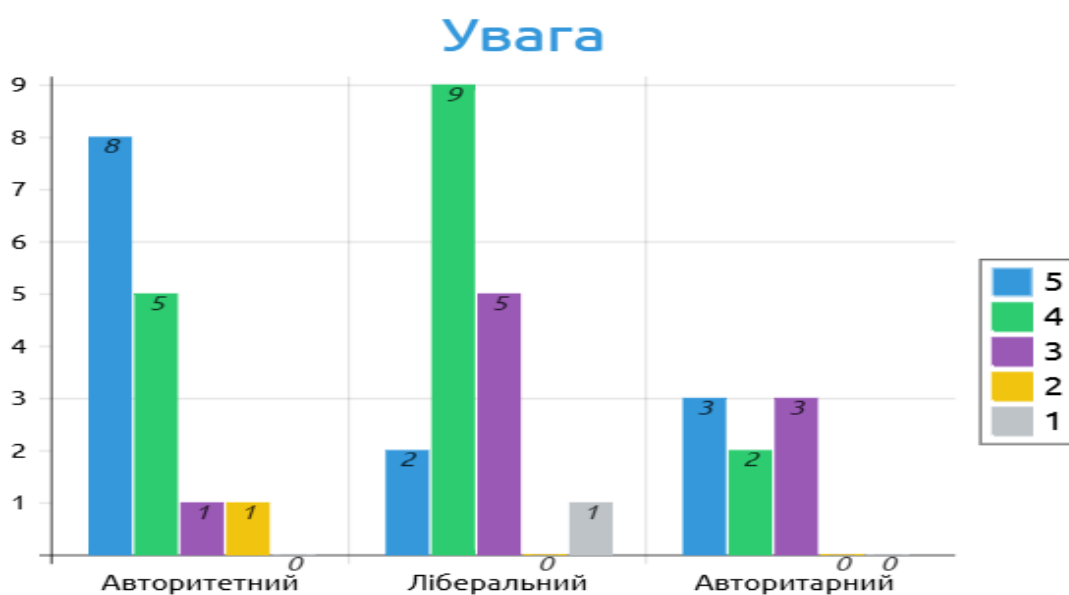

Рисунок 2.4. Розподіл результатів дослідження рівня розвитку уваги

Отримані результати мають помітну різницю з попередніми. Загальний результат всіх груп знижено. Більше дітей потрапили до середнього рівня та менше до високого. Цьому явищу можна дати різні пояснення.

По-перше, особливості віку, утримання уваги дошкільника, а в результаті її розвиток доволі складне завдання. (В. П. Кутішенко, 2010 : 40-42) Як і всі інші процеси, стійкість уваги залежить від біохімії мозку, тому втома, тривожність чи емоційна збудженість мають від'ємний вплив на неї. У сучасних реаліях України, тривожність у дітей, яка нерідко переходить їм від батьків, це доволі розповсюджене явище. Емоційна атмосфера в якій зараз ростуть діти, нерідко стає на заваді гармонійному та послідовному розвитку ПП дошкільників. (Прудіус, 2025 : 29-35)

По-друге, сучасні цифрові технології, особливо активне використання гаджетів батьками як “цифрових няньок”, призводить до пригнічення когнітивних процесів та їхнього розвитку загалом. (Е. С. de Barros, 2024) Де Баррос визначив різні напрями впливу, через надмірну кількість ігор або ж споживання інформації та через використання гаджетів дитиною з іншою метою, можуть сповільнюватись або ж погіршуватись різні когнітивні процеси. Може постраждати мовлення, якщо з дитиною замість батьків розмовляє “Дар’я-мандрівниця”. Надмірне споживання інформації з цифрового джерела призведе до погіршення пам’яті. Пояснюється це тим, що мозок воліє запам’ятати не відповідь, а місцезнаходження цієї відповіді. Не пояснення та визначення, а де його можна знайти. Він це робить з метою збереження енергії, але за відсутності знань про таку властивість мозку людина легко може увійти в стан перенасичення інформацією, користуючись сучасними цифровими технологіями. Це так само вірно і для батьків, що виховують дітей. Користуючись обміном “планшет на відсутність привертання уваги дитиною”, менше плачу, відволікання і т.п., вони жертвують потенціями дитини та сприяють гальмуванню когнітивного розвитку.

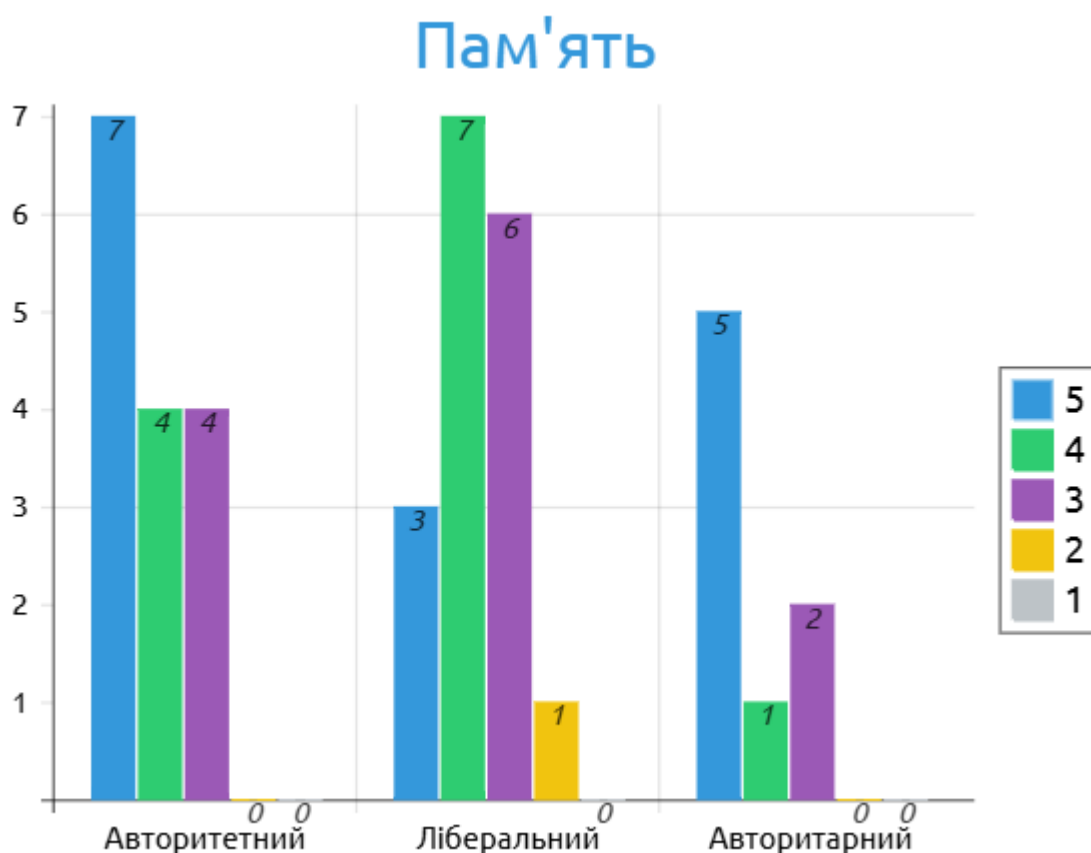

Рисунок 2.5. Розподіл результатів дослідження пам'яті

Результати дослідження пам'яті, у порівнянні з мисленням, показали загальну тенденцію до розміщення на середньому рівні. Ці результати, точніше пояснення такої тенденції, на нашу думку, перегукуються з результатами дослідження уваги. Саме поєднання таких факторів, як воєнні дії на території країни, вибухи та тривоги, а також активне залучення гаджетів у повсякденне життя дітей може впливати на динаміку розвитку функцій пам'яті. Далі ми проведемо кореляцію за допомогою інструментів математичної статистики, але вже зараз можемо спостерігати нерівне співвідношення рівнів між стилями СВ.

Як ми вже зазначали, це пов'язано з умовами, в яких виховуються діти, з атмосферою у родині та необхідністю розвитку та задіяння відповідних функцій для задоволення власних потреб та відповідності очікуванням.

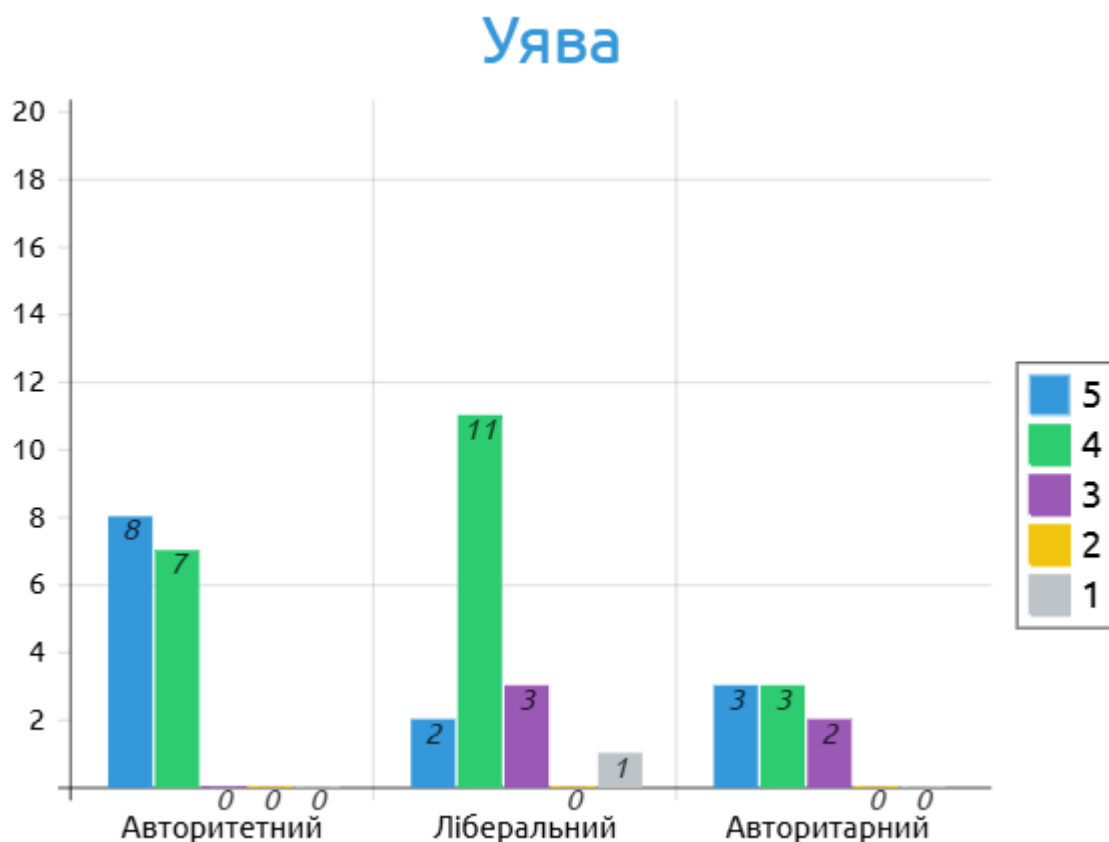

Рисунок 2.6. Розподіл результатів дослідження уяви

П'ятим компонентом дослідження пізнавальних процесів дослідника була уява. Результати, особливо авторитної та ліберальної груп чітко відповідають висновкам теоретичного дослідження. Сприятлива атмосфера, підтримка та заохочення ініціативи та самостійності сприятливо впливає на розвиток творчості, креативу, а тому й уяви. Коли ж присутні певні обмеження такого самостійного волевиявлення або ж є відсутність скеровування дитини та залученість батьків до сприяння автономній дитячій діяльності, то таким чином створюється значно менше умов до розвитку уяви.

Після цього звели отримані результати зі встановленим стилем СВ цих дітей. Для дослідження впливу стилю сімейного виховання на рівень розвитку когнітивної сфери дошкільників було проведено однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA). Даний метод дозволяє оцінити відмінності між кількома незалежними групами та широко застосовується у психологічних дослідженнях (Tabachnick & Fidell, 2019). Результати показали наявність статистично значущої різниці між групами, $F(2, 37) =$

5.5187, $p = 0.0080$, $\eta^2 = 0.25$, що відповідає середньому ефекту. Результати за шаблоном ANOVA ми представили у таблиці. (Табл. 2.1)

Табл. 2.1

Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) впливу стилю сімейного виховання на рівень розвитку когнітивних процесів дошкільників

Джерело	SS	df	MS	F	p
Між групами	4.5951	2	2.2976	5.5187	0.0080
Всередині	15.4039	37	0.4163	-	-
Разом	19.9990	39	-	-	-

Отримані результати комплексного дослідження пізнавальних процесів старших дошкільників дозволяють зробити низку важливих висновків про характер впливу стилю сімейного виховання на когнітивний розвиток дітей. У цілому, встановлено, що авторитетний стиль сімейного виховання створює найсприятливіші умови для розвитку когнітивної сфери — як у її загальному прояві, так і в окремих компонентах, таких як мислення, сприйняття та уява. Це узгоджується з положеннями гуманістичної психології (Rogers, 1969; Maslow, 1970), згідно з якими розвиток інтелектуальних функцій можливий лише за умов емоційної підтримки та стабільної структури взаємодії.

У дослідженні було помічено, що поєднання прийняття та вимогливості, характерне для авторитетного стилю, сприяє формуванню оптимального емоційного фону, який забезпечує стійкість уваги, внутрішню мотивацію до пізнання й здатність до саморегуляції. Подібні висновки робилися в роботах Darling і Steinberg (1993), які вказували, що саме баланс між контролем і теплом є ключовим чинником розвитку виконавчих функцій та самоконтролю у дітей.

У групі з дозвільним стилем (ліберальним) спостерігаються найнижчі результати за всіма компонентами когнітивної сфери. Відсутність структурованості, недостатня кількість вимог та правил знижує цілеспрямованість мислення, ускладнює формування довільної уваги та контроль пізнавальної діяльності. Діти

таких сімей часто демонструють імпульсивність, труднощі у завершенні завдань, недостатню стійкість до фрустрації (Baumrind, 1991). Це підтверджує думку, що когнітивна активність формується не лише через стимуляцію, а й через межі, які дають змогу спрямувати енергію пізнання в конструктивне русло.

Аналіз середніх значень засвідчив, що найвищі показники когнітивних функцій спостерігаються у дітей з авторитетним (Група 1) стилем виховання ($M = 4.53$), тоді як найнижчі — у дітей з дозвільним (Група 2) стилем виховання ($M = 3.78$). У групі з авторитарним (Група 3) стилем середній показник становив $M = 4.20$.

Після проведення ANOVA, ми здійснили пост-хок аналіз (Tukey HSD) з метою встановлення статистично значущих різниць між стилями. (Табл. 2.2)

Табл. 2.2

Результати пост-хок аналізу за критерієм Тьюкі–Крамера для порівняння груп за рівнем розвитку когнітивних процесів дошкільників

Групи	Різниця М	p (скориговане)	Нижня межа ДІ	Верхня межа ДІ	Значуща різниця
1,2	-0.7569	0.0058	-1.3149	-0.1988	Так
1,3	0.3333	0.4723	-0.3563	1.0230	Ні
2,3	-0.4235	0.2884	-1.0989	0.2519	Ні

Отже, нами була встановлена саме статистично значуща різниця ($p < 0.05$) між авторитетним та дозвільним стилем виховання. В цілому, результати підтвердили, що існує взаємозв'язок між стилем СВ та рівнем розвитку КС у дошкільників. Найбільші показники продемонстрували діти з авторитетним стилем виховання, тоді як середні показники у дітей з дозвільним стилем СВ є нижчими. Посередню позицію зайняли діти з авторитарним стилем.

Зазначимо важливе відкриття тенденції середнього рівня розвитку пам'яті у дітей з авторитарним стилем виховання - 4.375, це трохи більше, ніж у дітей з авторитетним стилем - 4.25. Насправді, розвиток кожної окремої складової, саме фактори, що впливають на нього, вже досліджувались, але з відкриттям нових горизонтів технологій, наукової думки, ми маємо можливість досліджувати ці

питання знову, з метою поглиблення знань про досліджувану сутність. Як ми вже дізнались з розділу 1, саме дітям, вихованим в авторитарних умовах, властива нестача емоційної залученості та підтримки від батьків в родині. Ми, звісно, не стверджуємо, що її зовсім немає, вони все ж таки цю підтримку знають і, що характерно, хочуть її знову отримати. На нашу думку, саме через те, що емоційне схвалення такі діти заслуговують у результаті великих, значних чи просто голосних досягнень, що відбувається не часто у житті, їм важливо знаходити дрібниці, які можуть хоч іноді призводити до бажаної реакції від дорослого. Для цього вони мають стати більш уважними та пам'ятати більше, ніж інші, оскільки від цього залежить чи отримають вони бажану емоційну залученість від батьків. чи ні.

Дотичний зв'язок ми можемо побачити, порівнюючи середні показники уяви вище названих груп дітей. Діти з авторитарних родин - мають середній рівень розвитку уяви 4.125, в той час як діти з авторитетним СВ - 4.56. Ми вважаємо, що дотичність полягає у тому, що найчастіше, вимоги, які висуваються до дітей відповідають соціальним очікуванням академічних досягнень дітей. Нерідко, такі вимоги потребують від дитини надання практичних, чітких та вимірюваних досягнень. Через відсутність абстрактності та поля для креативу, задоволення потреб, особливо дітей з нестачею емоційного спілкування з батьками, зводяться до матеріального виміру, не абсолютно, але вони мають перевагу. Залучення процесу уяви до повсякденного життя дитини зменшений, у порівнянні з дитиною з авторитетним стилем виховання. Пам'ятати, що від тебе очікують, як саме треба відтворювати отриману інформацію є більш важливим, ніж світ ідеї. Саме через те, що пам'ять практикують більше, ніж уяву, ми і можемо спостерігати таку розбіжність в отриманих результатах.

Авторитарний стиль, як показали результати, хоч і забезпечує дещо вищі показники пам'яті, не сприяє гармонійному розвитку інших когнітивних функцій. Ймовірно, це пов'язано з тим, що діти в таких сім'ях демонструють "адаптивну уважність" - вони змушені запам'ятовувати деталі, що допомагають уникати покарання або отримати схвалення. Така форма когнітивної активності має

зовнішню мотивацію, а не внутрішню, і в довгостроковій перспективі може призводити до емоційного виснаження (Grolnick & Ryan, 1989)

Для підтвердження цих спостережень ми застосували метод ANOVA для порівняння складників ПП дошкільників, щоб з'ясувати чи є значущі різниці, в залежності від стилю виховання.

Табл. 2.3

Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) впливу стилю сімейного виховання на рівень розвитку мисленнєвих процесів дошкільників

Джерело	SS	df	MS	F	p
Між групами	2	3.458 8	1.7294	3.5468	0.03898
Всередині	37	18.04 12	0.4876	-	-
Разом	39	21.5	0.5513	-	-

Проведений однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA) показав, що стиль сімейного виховання має статистично значущий вплив на рівень розвитку мисленнєвого компоненту когнітивної сфери дітей дошкільного віку ($F(2, N-3) = 3.55$; $p = 0.039$; $\alpha = 0.1$). (Табл. 2.3)

Розмір ефекту $\eta^2 = 0.16$ свідчить, що є відповідність середньому ефекту. Зазначимо, що за критерієм Коена цей ефект значний, але ми зараз і надалі не братимемо це до уваги та вважатимемо середнім через низьку статистичну потужність, яка була розкрита наступним аналізом.

За результатами пост-хок аналізу Тьюкі-Крамера (Табл. 2.4), значущі відмінності спостерігаються між групами з авторитетним і ліберальним стилем виховання. Отже, ми маємо першу встановлену закономірність, що у порівнянні з ліберальним, авторитетний стиль СВ сприяє кращому розвитку мисленнєвого компонента КС.

Табл. 2.4

Результати пост-хок аналізу за критерієм Тьюкі–Крамера для порівняння груп за рівнем розвитку мисленнєвих процесів дошкільників

Групи	Різниця М	Стандартна похибка	Статистика Тьюкі	Нижня межа ДІ	Верхня межа ДІ	Значуща різниця	p
x1-x2	0.6588	0.1749	3.7666	0.135	1.1827	0.5239	0.02992
x1-x3	0.35	0.2162	1.6191	-0.2974	0.9974	0.6474	0.4931
x2-x3	0.3088	0.2117	1.4588	-0.3252	0.9428	0.634	0.562

Авторитетний стиль - x1, ліберальний - x2, Авторитарний - x3. Встановлену

Попри відносно низьку статистичну потужність (0.37), отримані дані підтверджують спостереження про вплив стилю сімейного виховання на розвиток окремих компонентів пізнавальної сфери, зокрема мислення.

Проведений однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA) показав, що стиль сімейного виховання має статистично значущий вплив на рівень розвитку сприйняття у дітей дошкільного віку, $F(2, 37) = 3.70$, $p = 0.034$, $\alpha = 0.1$. (Табл. 2.5)

Табл. 2.5

Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) впливу стилю сімейного виховання на рівень розвитку сприйняття дошкільників

Джерело	SS	df	MS	F	p
Між групами	2	3.402	1.701	3.7026	0.03422
Всередині	37	16.998	0.4594	-	-
Разом	39	20.4	0.5231	-	-

Розмір ефекту $\eta^2 = 0.17$ свідчить, що близько 17 % варіації показників сприйняття пояснюється відмінностями у стилях виховання, що вказує на значний вплив цього чинника.

Пост-хок аналіз за критерієм Тьюкі–Крамера показав, що істотна різниця спостерігається між групами з авторитетним і ліберальним стилями виховання, тоді як інші порівняння не виявили значущих відмінностей. (Табл. 2.6)

Табл. 2.6

Результати пост-хок аналізу за критерієм Тьюкі–Крамера для порівняння груп за рівнем розвитку процесів сприйняття дошкільників

Групи	Різниця М	Стандартна похибка	Статистика Тьюкі	Нижня межа ДІ	Верхня межа ДІ	Значуща різниця	p
x1-x2	0.651	0.1698	3.8342	0.1425	1.1595	0.5085	0.02669
x1-x3	0.2833	0.2098	1.3503	-0.3451	0.9117	0.6284	0.6096
x2-x3	0.3676	0.2055	1.7892	-0.2478	0.9831	0.6154	0.4235

Отримані результати підтверджують, що авторитетний стиль є більш сприятливим для розвитку перцептивних процесів дошкільників порівняно з авторитарним.

Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) показали, що стиль сімейного виховання **не має** статистично значущого впливу на рівень розвитку уваги у дітей дошкільного віку, $F(2, 37) = 2.23, p = 0.122$. (Табл. 2.7)

Табл. 2.7

Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) впливу стилю сімейного виховання на рівень розвитку уваги дошкільників

Джерело	SS	df	MS	F	p
Між групами	2	3	1.8797	2.228	0.122
Всередині	37	57	0.8437	-	-

Продовження таблиці 2.7

Разом	39	34.97 5	0.8968	-	-
-------	----	------------	--------	---	---

Попри це, показник $\eta^2 = 0.11$ свідчить, що стиль виховання пояснює близько 10.7 % варіації результатів, що може вказувати на певну тенденцію впливу.

Пост-хок аналіз за критерієм Тьюкі–Крамера не виявив значущих відмінностей між жодною з пар груп. (Табл. 2.8)

Табл. 2.8

Результати пост-хок аналізу за критерієм Тьюкі–Крамера для порівняння груп за рівнем розвитку процесів пам'яті дошкільників

Групи	Різниця М	Стандартна похибка	Статистика Тьюкі	Нижня межа ДІ	Верхня межа ДІ	Значуща різниця	p
x1-x2	0.6863	0.2301	2.9828	-0.002796	1.3753	0.6891	0.1018
x1-x3	0.3333	0.2843	1.1723	-0.5183	1.1849	0.8516	0.6877
x2-x3	0.3529	0.2785	1.2675	-0.481	1.1869	0.834	0.6461

Водночас, у контексті сучасних українських реалій, на розвиток пізнавальної сфери дітей дошкільного віку мають значний вплив стресові чинники війни, порушення почуття безпеки та тривожність дорослих (Прудіус, 2025). Це може пояснювати загальне зниження показників уваги та пам'яті. Емоційна нестабільність середовища, в якому зростає дитина, впливає на роботу префронтальної кори — центру планування, регуляції та запам'ятовування (Diamond, 2013).

За результатами однофакторного дисперсійного аналізу вплив стилю сімейного виховання на рівень розвитку пам'яті **не досяг** статистичної значущості, $F(2, 37) = 2.11, p = 0.136$. (Табл. 2.9)

Табл. 2.9

Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) впливу стилю сімейного виховання на рівень розвитку пам'яті дошкільників

Джерело	SS	df	MS	F	p
Між групами	2	3.1706	1.5853	2.1096	0.1356
Всередині	37	27.8044	0.7515	-	-
Разом	39	30.975	0.7942	-	-

Водночас, значення $\eta^2 = 0.10$ свідчить, що приблизно 10 % варіації показників пам'яті можуть бути пов'язані з відмінностями у стилях виховання.

Пост-хок аналіз не виявив суттєвих відмінностей між середніми значеннями груп. (Табл. 2.10)

Табл. 2.10

Результати пост-хок аналізу за критерієм Тьюкі–Крамера для порівняння груп за рівнем розвитку уваги дошкільників

Групи	Різниця М	Стандартна похибка	Статистика Тьюкі	Нижня межа ДІ	Верхня межа ДІ	Значуща різниця	p
x1-x2	0.4941	0.2171	2.2755	-0.1562	1.1444	0.6503	0.2546
x1-x3	0.175	0.2684	0.6521	-0.6287	0.9787	0.8037	0.8898
x2-x3	0.6691	0.2628	2.546	-0.118	1.4562	0.7871	0.1835

Цифрове середовище - потребує значної уваги з боку фахівців та батьків сьогодні. Надмірне використання гаджетів, як з боку дітей, так і дорослих, змінює способи обробки інформації мозком. Дослідження Е. de Barros (2024) показують, що діти, які тривалий час взаємодіють з екранами, мають знижену здатність до утримання уваги та короткочасного запам'ятовування, а їхня пізнавальна активність

набуває пасивно-реактивного характеру. Це підтверджує важливість живого емоційного спілкування й реального досвіду у формуванні когнітивних структур дошкільника.

Проведений однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA) показав, що стиль сімейного виховання істотно впливає на розвиток уяви дітей дошкільного віку, $F(2, 37) = 4.02, p = 0.026$. (Табл. 2.11)

Табл. 2.11

Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA) впливу стилю сімейного виховання на рівень розвитку уяви дошкільників

Джерело	SS	df	MS	F	p
Між групами	2	4.7078	2.3539	4.0197	0.02632
Всередині	37	21.6672	0.5856	-	-
Разом	39	26.375	0.6763	-	-

Розмір ефекту $\eta^2 = 0.18$ свідчить, що близько 18 % варіації результатів пояснюється типом виховання, що є помітним ефектом.

Пост-хок аналіз за критерієм Тьюкі–Крамера показав, що значущі відмінності спостерігаються між групами авторитетного та ліберального стилів виховання, що вказує на перевагу першого у формуванні продуктивної уяви. (Табл. 2.12)

Табл. 2.12

Результати пост-хок аналізу за критерієм Тьюкі–Крамера для порівняння груп за рівнем розвитку уяви дошкільників

Групи	Різниця М	Стандартна похибка	Статистика Тьюкі	Нижня межа ДІ	Верхня межа ДІ	Значуща різниця	p
x1-x2	0.7686	0.1917	4.0098	0.1945	1.3427	0.5741	0.01972

x1-x3	0.4083	0.2369	1.7237	-0.3012	1.1178	0.7095	0.4498
x2-x3	0.3603	0.232	1.553	-0.3345	1.0551	0.6948	0.5212

Отже, ми виявили особливість впливу СВ на пізнавальні процеси. Загалом - вплив є, місцями він значущий, істотний. А щодо окремих елементів, таких як пам'ять та увага, то значущого зв'язку не встановлено. Місцями він ледь помітний, тож він або є у незначній мірі, або його взагалі немає. Ми вже звернули увагу на візуальну споглядальну різницю результатів дослідження пам'яті та уваги у дошкільників у порівнянні з іншими компонентами. Тепер ми маємо математично-статистичне підтвердження. Ми залишаємось при думці, що до цих компонентів ПП телефони, комп'ютери та телевізори мають дуже значне втручання. (S. Cao, H. Li, 2025 : 2)

Отримані дані узгоджуються з попередніми дослідженнями, які доводять позитивний вплив авторитетного стилю виховання на когнітивний та емоційний розвиток дитини. (Darling & Steinberg, 1993) В той самий момент, є певна розбіжність. У першому розділі ми встановили, що емоційна підтримка та спілкування мають серйозний вплив на розвиток пізнавальних здібностей. Воно так і є, але зараз ми спостерігаємо, що вимогливість до дитини, яка властива авторитарному стилю, демонструє трохи вищі показники, ніж відсутність такої вимогливості та з емоційним прийняттям. Вважаємо доречним зауважити, що стиль та його властивості не є зацементованими. Поведінці, сприйняттю дитини та обставинам, оточуючому середовищу та іншому властива динамічність. Також, авторитарний стиль виховання не обов'язково означає, що там категорично відсутнє емоційна залученість та участь як така. Відсутність кордонів, меж та скерування від старших, як писав А. Адлер, має значний негативний вплив на становлення особистості. З цього ми робимо припущення, що вимогливість до дитини, створення для неї кордонів, врешті решт, формування відповідності очікуваним соціальним нормам має значення не менше, ніж емоційна співпраця з дитиною.

Частіше можна пригадати з оповідей різних людей, що попри, наприклад, відсутність або нестачу емоційного спілкування з мамою або татом, вони це отримували від бабусь, дідусів, інших родичів, когось з закладів освіти або ж сусідів. Такі обставини мали негативний вплив і вже в дорослому житті такій людині було необхідно переосмислити окремі аспекти свого життя, щоб подолати шкідливі патерни з дитинства, але у певному сенсі, тиранічний батько з вимогами та бабуся з добрим серцем, створювали більш-менш сприятливі умови для розвитку пізнавальної сфери. На противагу цьому, залюбленість, велика поблажливість, гіперопіка нерідко призводять до відсутності рамок. У сучасному світі це може виявлятися у ранній адиктивній поведінці щодо цифрових пристроїв дитиною. Вже відомо, що використання цифрових пристроїв для гри або ж значного перегляду анімованих фільмів має негативний вплив на перебіг розвитку когнітивної сфери.

Ми отримали результати, які говорять про те, що прийняття та вимогливість до дитини мають позитивний вплив на розвиток когнітивної сфери дитини. Тим не менш, серед респондентів не встановлено байдужого стилю виховання. Як вже було зауважено на початку, тести, які повернули обоє з батьків мають майже ідентичні відповіді та, як результат, стилі СВ. Саме тому ми припускаємо, що “байдужі” можуть бути серед членів родини, які не захотіли брати участь у дослідженні. Звідси ми вбачаємо перспективу встановлення впливу конфліктуючих стилів на розвиток когнітивно-емоційної сфери дошкільника.

Припускаємо, що більша вибірка могла б показати дещо інші результати, а однакова кількість представників кожного стилю з результатами дослідження КС їхніх дітей могла б показати більше статичної значущості. Насамперед, до вибірки нашого дослідження не потрапили батьки, які йдуть нехтуючим стилем виховання своїх дітей, тож конкретно зараз ми не отримали можливість порівняти їхній вплив з іншими, тому залишається тільки спиратись на попередніх дослідників, які встановили, що нехтувальне середовище є найменш сприятливим.

Авторитетний та авторитарний стилі мають спільне у вибагливості до дитини, а авторитетний та дозвільний мають спільним її прийняття. З результатів дослідження ми також робимо висновок, що вимогливість, як окремий чинник має

вагоміший вплив на розвиток КС, ніж прийняття. Звісно, поєднання цих двох чинників є найсприятливішим для розвитку КС у дошкільника.

Оскільки наше дослідження вивчало саме КС, ми не можемо вказати яка “ціна” того, що дитина отримує вимоги, а не прийняття. Є дослідження, які підтверджують зв’язок сурової дисципліни та розвитком ментальних та емоційних проблем. Важливо зауважити, що ці проблеми розвиваються вже у шкільному віці та можуть мати як ментальний, так і поведінковий характери. На нашу думку це зв’язано з тим, що дитина, не отримуючи досвіду повноцінного емоційного спілкування, разом не отримує і навичок саморегуляції. (Hecker et al., 2016; Delahooke M. 2020)

Зауважимо, що для більш об’єктивної оцінки, на нашу думку, не вистачило гомогенності груп. Для майбутнього дослідження буде дорочним розширити вибірку, щоб мати можливість сформуванню вибірки, що буде піддана аналізу, з рівномірною кількістю респондентів з застосуванням методу “сліпого” видалення відповідей, у разі повторної нерівномірності респондентів.

2.3. Методичні рекомендації психологам, вихователям, батькам щодо особливостей впливу стилю сімейного виховання на пізнавальні процеси дошкільників.

У процесі дослідження встановлено, що авторитетний стиль сімейного виховання, який поєднує емоційне прийняття дитини з помірною вимогливістю, є найбільш сприятливим для розвитку когнітивної сфери дошкільників. Саме цей стиль забезпечує баланс між свободою та настановчістю, стимулюючи формування пізнавальної активності, гнучкості мислення, довільної уваги та розвитку мовлення.

Батькам, вихователям та психологам важливо розуміти свою роль, роль своєї особистості у розвитку дошкільника та вміло підбирати стратегії поведінки та реагування на дитину, з метою створення та підтримки сприятливої атмосфери та підґрунтя для всебічного розвитку дитини, тобто важливо підтримувати на гідному рівні емоційну, когнітивну сфери та загальний стан здоров'я загалом.

Для досягнення такої мети, звісно, важливо і сприймати дитину відповідно, формувати власне ставлення до дитини, до процесу виховання, до її поведінки, досягнень, вподобань, особливостей. Також важливо враховувати контекст, обставини, в яких розвивається дитина. І, звісно, це розуміння для кожної категорії осіб, для яких розроблені ці рекомендації, буде відрізнятись, оскільки кожен повинен, ще раз наголошуємо, чітко розуміти свою роль та межі можливостей.

До контекстуальних особливостей розвитку дитини входять: склад родини, місце проживання, наявність психотравмуючих подій в анамнезі, переїзди, перенесені операції, місце навчання, умови навчання, вплив соціо-політичних подій на життя дитини та її родини. (Дуткевич Т.В. 2017)

Також зазначимо індивідуальні особливості дитини: характер, темперамент, стан здоров'я, інші особливості розвитку.

Відповідно вибудоване ставлення щодо дитини та своєї ролі, участі в її розвитку може значно полегшити процес навчання, передачі знань та виховання. Як і полегшити емоційний стан, коли все йде не за планом та не так, як хочеться. А таке обов'язково трапляється.

Важливо пам'ятати, що висхідним у формуванні ставлення є набутки цього дослідження, а саме підтвердження авторитетного стилю сімейного виховання як найбільш сприятливого для розвитку пізнавальних процесів у дошкільників. Нагадаємо, що авторитетний стиль, за Баумрінд, характеризується прийняттям та настановчістю, вимогливістю до дитини.

Зміст рекомендацій ґрунтується на положеннях сучасної педагогічної психології, концепції розвитку особистості в умовах соціального середовища.

Розпочнемо з рекомендацій для **батьків**:

1. Дитині важливо забезпечити стабільне та сприятливе емоційне середовище. Теплі та довірливі стосунки - запорука внутрішнього спокою дитини, а від так, більший потенціал до розвитку закладених здібностей.
2. Формуйте позитивне ставлення до навчання у дитини. Пам'ятайте, що згідно вікової психології, до 7 років провідною (надважливою для гармонійного розвитку) діяльністю дошкільника є гра, маніпулятивна, потім сюжетна і сюжетно-рольова, але ключове, що перш за все дитина грається, а шкільне навчання, як академічний метод передачі знань настає тільки з 7 років. Тому важливо - не змушувати дитину вчитись, як вже вчаться школярі. Навчання можливо через дидактичну гру, щоб це був веселий та простий процес. (Лучук В., 1997 : 26-29)
3. Ставтесь з розумінням та терпінням до темпу дошкільника в засвоєнні знань - у кожного він свій. Важливий період "чомучок", що починається у 3-4 роки - для формування позитивного ставлення до пізнання світу та сміливість у цьому процесі важливо, щоб батьки відповідали на такі запитання, а як не знають відповіді, то шукали її разом з дитиною. (О.В. Бех 2019 : 222).
4. Слідкуйте за навантаженням дитини. Часто дитячий плач, істерики - це результат втоми нервової системи. Корегуйте перенавантаження для уникнення конфліктів та бунтівної поведінки дитини, з майбутнім небажанням пізнавати світ та відкривати нове. (Н.Чуб, 2024 : 20-30)

5. Активно розмовляйте з дитиною. Це запорука розвитку мовлення та мислення. Замінника людській мові не існує. Обговорюйте побачене, питайте її думку, ставлення. Також, це фасилітує пізнавальну активність щодо оточуючого світу.
6. Подбайте про свій психологічний стан. Тривожність, роздратованість, злість оточуючих переходить на дитину. Тому важливо, наскільки це можливо, обмежити вплив власних негативних емоцій на дитину. Навіть якщо тривожність мами не стосується напряду дитини - дошкільник все одно буде тривожитись разом, що втомлюватиме та пригнічуватиме його.
7. Формуйте адекватні очікування від дитини. Згідно віковим нормам, є те, що діти найчастіше вже роблять в певному віці, а є те, що розвивається пізніше. Задля уникнення перетискання та збереження самооцінки дитини, те, чому ви її вчите, має відповідати її віку.
8. Дозволяйте дошкільнику проявляти самостійні. Керуватись можна правилом: “Дитина робить сама, те, що може зробити сама. Я їй допомагаю там, де вона без мене не впорається. Я роблю за неї те, що вона поки що не може зробити”. Таким чином буде забезпечене задоволення потреби віку до самостійності та проявів ініціативи.
9. Читайте з дитиною Для розвитку відповідальності та саморегуляції ви можете пропонувати їй самостійно обирати що саме ви будете читати. Після прочитаного просіть переказати, охарактеризувати дії героїв, причини їхньої поведінки - це розвиває мислення та розуміння причинно-наслідкових зв'язків.
10. Залучайте до спільних ігор. Допускаються не нав'язливі дидактичні ігри, як то: порівнювання предметів, знаходження відмінностей; ігри на знаходження закономірностей, спільного, того, що відрізняється; складання історій по малюнках і т.п.
11. Уникайте крайнощів. Надмірний контроль може призвести до розвитку тривожності, страхів, замкнутості, почуття небезпеки. Відсутність вимогливості як такої - відсутність саморегуляції, самоконтролю, хаотичність поведінки. Тому важливо мати баланс між підтримкою, схваленням та вимогливістю.

Наступні рекомендації для **вихователів** закладів дошкільної освіти. Пункти можуть повторюватись, але вже без аналітичного обґрунтування їхньої доречності.

1. Ураховуйте сімейний стиль виховання при роботі з дитиною. (Ладивір С. О., Стадник Г.А., 1990 : 53-59) Діти з авторитарних сімей потребують емоційної підтримки та залученості, доброзичливого підкріплення, створення ситуацій, де вони можуть проявити ініціативу. Діти з ліберальних сімей, де правил набагато менше, потребують навчання послідовності та самоконтролю. Важливо встановити чіткі правила та межі.
2. Дидактичні ігри та вправи для розвитку компонентів когнітивної сфери. Навчання в дошкільному віці має відбуватись не як у школі, а як у грі. “Хто я?”, “Відгадай за описом”, “Знайди зайве”, “Чарівний ліс”, “Магазин загадок” і т.д.
3. Створюйте ситуації успіху. Для формування внутрішньої мотивації важливо пояснювати дитині чому саме їй вдалось успішно виконати завдання або впоратись з труднощами: “Ти все написав рівно, бо був уважний та зосереджений”. Проста похвала “Молодець”, звісно, корисна, але може знижувати рівень домагань, оскільки “вищий” результат вже досягнений. (Д. Савохіна, 2025 : 40)
4. Взаємодійте з батьками. Сприятливо для командної роботи у розвитку дошкільника встановлення професійних та довірливих взаємин з батьками. Таким чином пояснюйте, як стиль виховання впливає на поведінку дитини в групі, її емоційний стан та тенденцію розвитку пізнавальних процесів і бажанню пізнавати оточуюче середовище.
5. Дозволяйте гратись безпечно. Дитина в грі відтворює світ дорослих. Для повноцінного завершення розвитку стовбурових клітин важливо, щоб потреба у грі була повністю задоволена, тому покарання не може полягати у забороні грати, оскільки це її вікова потреба. (Perry, B. D., & Szalavitz, M. 2017)
6. Формуйте позитивне ставлення до навчання у дитини.

7. Подбайте про свій психологічний стан. Вихователь є не лише джерелом знань, а й головним емоційним регулятором групи. Від його внутрішнього стану залежить емоційний клімат у колективі, відчуття безпеки у дітей та якість їхньої пізнавальної діяльності. Тому важливо, щоб вихователь дбав про власну емоційну стабільність і внутрішню рівновагу. Це не питання розкоші, а професійної необхідності. Як показують дослідження (Maslach & Leiter, 2016) педагогічне вигорання безпосередньо пов'язане з погіршенням комунікації з дітьми, зниженням рівня емпатії й толерантності до поведінкових труднощів вихованців. Натомість емоційно врівноважений вихователь створює атмосферу прийняття та підтримки, яка є базою для розвитку пізнавальних процесів дитини. Рекомендуємо приділяти увагу власним потребам у відпочинку, емоційній розрядці та самоусвідомленню. Навіть короткі паузи для дихальних вправ, розтягування або зміни діяльності допомагають відновити ресурсний стан.

В цілому, що стосується емоцій та емоційного спілкування вихователі у роботі з дошкільником, то вони суголосні й рекомендаціям для батьків та для психологів. Це, радше, виступає універсальним компонентом.

8. Обговорюйте поточні справи з колегами. Дослідження показують, що колегіальна взаємодія позитивно впливає на професійне вигорання педагогів (Maslach & Leiter, 2016). Обмін досвідом сприяє формуванню почуття приналежності до професійної спільноти, що знижує рівень емоційного напруження та підвищує задоволення від роботи. Вихователь, який відчуває підтримку колег, більш охоче впроваджує інноваційні методи, експериментує, використовує нові форми навчання та взаємодії з дітьми. Професійна взаємодія може відбуватись у різних формах: педагогічні ради, майстер-класи, обговорення проблемних випадків, «психологічні п'ятихвилинки», відкриті заняття, спільний аналіз педагогічних ситуацій. Важливо, щоб ці зустрічі не мали формального характеру, а були простором для щирої взаємодії, де педагоги можуть ділитися не лише методиками, але й переживаннями, сумнівами, емоційними станами. Особливо цінним є спільне обговорення

ситуацій, що пов'язані зі складними дітьми або конфліктами з батьками. У таких випадках колегіальна підтримка допомагає зберегти професійну дистанцію, уникнути емоційного виснаження та сформувати більш об'єктивний погляд на події. Обговорення проблем у безпечному середовищі колег сприяє зниженню рівня тривожності та формуванню стійкості до стресу. Окрім емоційної підтримки, обмін досвідом дає можливість збагачувати свій професійний арсенал. Кожен педагог має власні знахідки, улюблені прийоми, вправи, які ефективно працюють саме у його групі. Поширення таких практик допомагає всьому колективу працювати злагоджено й ефективно, створює єдине виховне поле, у якому дитина почувається стабільно та безпечно.

Рекомендації для психологів.

1. Діагностика стилю сімейного виховання. Для чіткого бачення розподілу стилів СВ у групах, що дає бачення як саме можна працювати та що робити задля поліпшення умов для розвитку пізнавальних процесів дошкільників. Для ефективної роботи психолог має чітко бачити картину взаємин у сім'ях вихованців. Діагностика стилю сімейного виховання дозволяє виявити домінуючі тенденції у ставленні батьків до дитини, ступінь контролю, прийняття, рівень емоційної близькості. Це дає змогу побачити, у яких групах переважають ті чи інші стилі — авторитетний, авторитарний, ліберальний чи індиферентний. Відповідно до отриманих результатів планується подальша розвивально-корекційна робота з дітьми та консультаційна робота з батьками.
2. Консультація батьків. Запрошуйте батьків, відповідайте на запити та надавайте рекомендації згідно потреб дитини. У разі встановлення несприятливості стилю виховання на когнітивно-емоційну сферу дитини, поінформуйте про причини та наслідки, а також потенційні наслідки. Запрошення батьків на консультації має носити не формальний, а партнерський характер. Психолог повинен допомогти батькам усвідомити особливості їхнього стилю виховання, його вплив на пізнавальний розвиток та емоційний стан дитини. Важливо не лише вказати на труднощі, а й запропонувати конкретні шляхи покращення:

розвиток емоційної близькості, створення умов для самостійності дитини, використання позитивного підкріплення тощо. Консультації доцільно проводити як індивідуально, так і у форматі тематичних зустрічей («Як підтримати пізнавальну активність дитини вдома»).

3. Розвивально-корекційна робота з дітьми. Арт-терапія, казкотерапія, ігротерапія - всі ці напрями мають інструменти для діагностики та розвивально-корекційної роботи. Визначивши потреби дитини, проводьте необхідні заняття та ігри з дітьми з метою розширення їхнього світогляду, навчання іншим рольовим моделям.
4. Співпрацюйте з вихователями та батьками. Окремо, після проведених занять з власного бачення чи за запитом - створюйте, за необхідності, список рекомендацій з поясненням станів та причин поведінки дитини. Регулярна взаємодія з вихователями дозволяє узгодити педагогічні й психологічні підходи до дитини. Така міждисциплінарна співпраця створює єдине виховне середовище
5. Психопросвітницька діяльність. Організуйте короткі лекції, вебінари, буклети для батьків. Вони можуть мати як профілактичний характер, де описуються або обговорюються розповсюджені труднощі з взаємодією з дітьми, так і мати загальний просвітницький характер вікової періодизації розвитку. Просвітницькі матеріали мають бути простими, конкретними, із прикладами типових ситуацій виховання. Їх мета — допомогти батькам зрозуміти, що стиль виховання — це не “даність”, а динамічна система, яку можна змінювати у напрямку більшої емоційної підтримки дитини.
6. Підвищення компетенції. Наукова база активно розвивається, з часом вчені зі всього світу роблять свій внесок, доповнюючи інструментальну та гностичну базу. Залишайтеся у курсі актуальних відкриттів та досягнень. Світ змінюється активно з точки зору технічного прогресу, що впливає на повсякденне життя, і, як результат, на виховання дітей. Тому важливо оновлювати свої знання та інструментальну базу, бо попередні методики можуть втрачати свою надійність у зв'язку зі зміною ритму життя та обставин оточуючого світу.

7. Профілактика емоційного вигорання. Піклуйтесь про власний ресурсний стан: використовувати техніки саморегуляції, релаксації, брати участь у супервізіях або групах підтримки для фахівців. Профілактика професійного вигорання допомагає зберегти емпатію, толерантність і продуктивність у роботі.
8. Проводьте моніторинг динаміки розвитку. Важливо не лише діагностувати стан дитини, але й відстежувати зміни у процесі психолого-педагогічного супроводу. Регулярне повторне обстеження (наприклад, раз на пів року) допомагає оцінити ефективність обраних методів і своєчасно скорегувати роботу.
9. Використовуйте мультидисциплінарний підхід. У складних випадках, коли виявляються суттєві труднощі у пізнавальному або емоційному розвитку, психологу доцільно співпрацювати з логопедом, дефектологом, неврологом, соціальним педагогом. Такий командний підхід забезпечує комплексне бачення проблеми й дозволяє створити індивідуальний план допомоги дитині.
10. Створюйте психологічне безпечне середовище в закладі освіти. Виступайте посередником між усіма учасниками освітнього процесу: дітьми, батьками, вихователями та адміністрацією. Ваше завдання - підтримувати атмосферу довіри, доброзичливості, взаємоповаги. Безпечне середовище є передумовою для формування пізнавальної активності, відкритості до навчання й емоційного благополуччя дитини.

Висновки до другого розділу

Емпіричний етап дослідження впливу стилю сімейного виховання на розвиток когнітивної сфери дошкільників проводився на базі ЗДО “Європейський”, міста Києва, молодша, середня та старша групи. Участь у ньому взяли 40 дітей віком 5-6 років та 47 їхніх батьків.

Для проведення цього дослідження були обрані наступні методики:

- Модифікація теста-опитувальника батьківського ставлення (Г.М. Хворова, 2019);
- Методика "Будиночок" (І. В. Дубровіна);
- Методика "Коректурна проба" (варіант для дошкільнят) Б. Бурдона;
- Тест “Лаконічне запам’ятовування” (О. Сироватко, О. Байер, 2003);
- "Послідовність подій" (А. Бернштейн);
- Методика "Знайди зайве" (О. В. Халікова);

Математично-статистичні методи: методи описової статистики, однофакторний кореляційний аналіз ANOVA, пост-хок аналіз Tukey Kramer.

Проведене дослідження показало, що найсприятливішим для розвитку когнітивної сфери дошкільників є авторитетний стиль сімейного виховання, для якого характерне поєднання емоційного прийняття, підтримки та помірної вибагливості. У таких умовах дитина відчуває себе захищеною, водночас має достатню свободу для самостійних дій і пізнання світу. Саме поєднання любові та вимогливості сприяє розвитку пізнавальної ініціативи, мислення, уваги та довільної поведінки.

Отримані результати комплексного дослідження пізнавальних процесів старших дошкільників дозволяють зробити низку важливих висновків про характер впливу стилю сімейного виховання на когнітивний розвиток дітей. У цілому, встановлено, що авторитетний стиль сімейного виховання створює найсприятливіші умови для розвитку когнітивної сфери — як у її загальному прояві, так і в окремих компонентах, таких як мислення, сприйняття та увага. Це узгоджується з положеннями гуманістичної психології (Rogers, 1969; Maslow, 1970), згідно з якими

розвиток інтелектуальних функцій можливий лише за умов емоційної підтримки та стабільної структури взаємодії.

На другому місці за рівнем сприятливості виявився авторитарний стиль, де домінує високий рівень контролю та вибагливості, але бракує емоційної підтримки. Такий стиль формує у дітей дисципліну, проте знижує самостійність мислення і гальмує розвиток творчих аспектів пізнання.

На третьому місці — ліберальний стиль, за якого батьки надають дитині надмірну свободу без достатньої системи вимог і меж. У таких умовах спостерігається недостатня організованість та довільність когнітивної діяльності.

Нехтувальний стиль, у свою чергу, у дослідженні не розглядався, оскільки серед респондентів не встановлено жодного, хто має такий стиль.

Загальний рівень когнітивного розвитку досліджених дошкільнят вар'юється від майже вище середнього до високого, найбільше результатів саме середньовисокого рівня.

Підтверджено, що рівень розвитку пізнавальних процесів у дошкільників корелює з стилем батьківського виховання, що суголосне наявній науковій думці. Кореляція окремих компонентів когнітивної сфери показала, що не всі вони мають статистичну значущість впливу. Пам'ять та увага не залежать від стилю сімейного виховання або ж вплив незначний.

Розкрито горизонти подальших досліджень. Як окремих частин актуальної роботи, так і покращення умов та підходу до проведення її в цілому, з метою значно ширшого та більш точного розуміння та для надійності результатів загалом. Наголошуємо, що стиль виховання - динамічна структура, яка змінюється під впливом багатьох факторів, тож кожен аспект обставин може відігравати значну роль у розвитку пізнавальних процесів дитини, як і психіки загалом.

Ще один аспект, який потребує окремої уваги, - цифрове середовище. Надмірне використання гаджетів, як з боку дітей, так і дорослих, змінює способи обробки інформації мозком. Дослідження E. de Barros (2024) показують, що діти, які тривалий час взаємодіють з екранами, мають знижену здатність до утримання уваги та короткочасного запам'ятовування, а їхня пізнавальна активність набуває

пасивно-реактивного характеру. Це підтверджує важливість живого емоційного спілкування й реального досвіду у формуванні когнітивних структур дошкільника.

На підставі отриманих результатів та теоретичного аналізу розроблено методичні рекомендації для батьків, вихователів та психологів щодо особливостей впливу стилю сімейного виховання на розвиток пізнавальних процесів дошкільника.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження, узагальнено у таких висновках:

1) Вивчення літератури щодо психологічних особливостей розвитку пізнавальних процесів у дошкільництві виявило уніфіковану ідею, що для дитини важлива участь та присутність дорослих. Соціальна ситуація розвитку відіграє надважливу роль у розкритті та підтримці сприятливого розвитку пізнавальної сфери дитини.

Значення та вплив оточення та, особливо батьків, розповсюджується не тільки на ментальну частину дитини, а сягає глибоко до фізіологічних та підсвідомих механізмів. Гормони та нейрохімічні процеси є фундаментальними механізмами функціонування людини. З'ясовано, що при байдужості до дитини, низькому рівні тактильності, емоційній холодності у дитини не запускаються процеси синтезу гормонів, необхідних для відповідного дозрівання мозкових центрів та органів, що має свої наслідки на її пізнавальні процеси.

2) Розвиток пізнавальних процесів зумовлений багатьма факторами, такими як: спадковість, виховання, соціо-економічне становище, оточуюче середовище і т.п. Дитинство є беззаперечно фундаментоутворюючим періодом життя дорослої людини. Пропустивши важливі періоди розвитку та дозрівання психічних процесів дитини, людина може втратити можливість надолуження. За 3-4 роки дитина проходить шлях від наочно-дійового мислення до словесно-логічного, від предметної гри до рольової, що вказує нам на високу інтенсивність нейронних процесів, а сам ж процес, залишається дещо делікатним: хибні установки та ставлення їх гальмуватимуть, коли сприятливе середовище тільки підсилюватиме.

3) Емпіричний етап дослідження впливу стилю сімейного виховання на розвиток когнітивної сфери дошкільників проводився на базі ЗДО "Європейський", міста Києва, молодша, середня та старша групи. Участь у ньому взяли 40 дітей віком 5-6 років та 47 їхніх батьків.

Для проведення емпіричного дослідження був створений наступний психодіагностичний інструментарій:

- Модифікація теста-опитувальника батьківського ставлення Варги-Століна (Г.М. Хворова, 2019);
- Методика "Будиночок" (І. В. Дубровіна);
- Методика "Коректурна проба" (варіант для дошкільнят) Б. Бурдона;
- Тест "Лаконічне запам'ятовування" (О. Сироватко, О. Байер, 2003);
- "Послідовність подій" (А. Бернштейн);
- Методика "Знайди зайве" (О. В. Халікова);

Математично-статистичні методи: методи описової статистики, однофакторний кореляційний аналіз ANOVA, пост-хок аналіз Tukey HSD.

4) Проведене дослідження показало, що найсприятливішим для розвитку когнітивної сфери дошкільників є авторитетний стиль сімейного виховання, для якого характерне поєднання емоційного прийняття, підтримки та помірної вибагливості. У таких умовах дитина відчуває себе захищеною, водночас має достатню свободу для самостійних дій і пізнання світу. Саме поєднання любові та вимогливості сприяє розвитку пізнавальної ініціативи, мислення, уваги та довільної поведінки.

На другому місці за рівнем сприятливості виявився авторитарний стиль, де домінує високий рівень контролю та вибагливості, але бракує емоційної підтримки. Такий стиль формує у дітей дисципліну, проте знижує самостійність мислення і гальмує розвиток творчих аспектів пізнання.

На третьому місці — ліберальний стиль, за якого батьки надають дитині надмірну свободу без достатньої системи вимог і меж. У таких умовах спостерігається недостатня організованість та довільність когнітивної діяльності.

Нехтувальний стиль, у свою чергу, у дослідженні не розглядався, оскільки серед респондентів не встановлено жодного, хто має такий стиль.

Загальний рівень когнітивного розвитку досліджених дошкільнят вар'юється від майже вище середнього до високого, найбільше результатів саме середньовисокого рівня.

Виявлені певні закономірності, як от найбільший у середньому значені рівень розвитку пам'яті дітей з авторитарним стилем виховання у порівнянні з

авторитетним. У той самий час присутня більший та зворотний розрив у середніх значеннях розвитку уяви.

Розкритті перспективи покращення та проведення майбутніх досліджень на цю чи пов'язані теми.

5) За підсумками проведеного дослідження сформовано методичні рекомендації для батьків, психологів та вихователів щодо особливостей розвитку пізнавальних процесів у дошкільників.

Для батьків:

1. Стабільне емоційне середовище;
2. Увага до емоційного стану дитини;
3. Заохочення ініціативи та самостійності;
4. Контакт з освітнім середовищем;
5. Спільні ігри, час;
6. Уникайте крайнощів;
7. Формуйте адекватні очікування;
8. Будьте терплячими;
9. Подбайте про свій емоційний стан.

Для вихователів:

1. Враховуйте стиль сімейного виховання дитини;
2. Влаштовуйте дидактичні ігри;
3. Співпрацюйте з батьками та психологами;
4. Обмін досвідом з колегами;
5. Створюйте ситуації успіху;
6. Формування позитивного ставлення до навчання;
7. Подбайте про свій емоційний стан.

Для психологів:

1. Діагностика стилів сімейного виховання серед вихованців;
2. Консультація батьків;
3. Корекційно-розвивальні заняття;
4. Мультидисциплінарний підхід;

5. Профілактика емоційного вигорання;
6. Психопросвітницька діяльність;
7. Підвищення власних компетенцій;
8. Моніторинг динаміки розвитку;
9. Подбайте про свій емоційний стан.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Бех, О. В. Розвиток критичного мислення у дітей старшого дошкільного віку - запорука успішного навчання в НУШ. Передмова 10 Розділ І. Формування ключових компетентностей в учнів молодшого шкільного віку, 222.

Берегова, Н., & Федорчук, П. (2020). Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки, 6, 10-15.

Богущ, А. М. (2010). Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років.

Бочкарьова, Н. С. (2011). Гуманістичний характер цінностей у педагогічній системі К. Роджерса. Науковий вісник Донбасу, (3).

Грабко, К. О. (2024). Вплив стилів сімейного виховання на формування характеру дитини раннього віку.

Григор'єва, С. В., & Липчанська, Ю. В. (2023). Психологія кар'єрного успіху молодого науковця: Особливості уваги дітей дошкільного віку. Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.

Дуткевич, Т. В. (2017). Дитяча розвивально-корекційна психологія: модульний навчальний посібник для студентів ЗВО за напрямом підготовки 6.030103 «Практична психологія». К.: Центр учбової літератури.

Жейнова, С. С., & Курносова, К. В. (2016). Проблема розвитку пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, (48), 100-106.

Кононко, О. Л. (1998). Соціально-емоційний розвиток особистості:(в дошкільному дитинстві). Osvita.

Кутішенко, В. П. (2010). Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій).

Ладивір С. О., Стадник Г. А. (1990). Розвиток пізнавальної активності дітей у процесі їхнього спілкування з батьками. Психологія. К.: Рад. школа, Вип. 34. С. 53 - 59.

Любченко, І. (2014). Розвиток логічного мислення у старших дошкільників як запорука успішного навчання і виховання. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, (3), 209-214.

Лучук, В. (1999). Активізація пізнавальної діяльності. Розкажіть онуку, (17), 26-29.

Максименко, С., Максименко, К., & Главник, О. (2003). Готовність дитини до навчання. *К.: Мікрос-СВС, 112.*

Мацібора, Т. П. (2022). Педагогічні умови формування пізнавальної активності дітей 5-6 років.

Панченко, Є. С., & Левчишина, Л. І. (2025). Роль батьків у формуванні емоційного інтелекту у дітей раннього та дошкільного віку.

Пахмурна, В. (2024). Вплив стилю сімейного виховання на формування особистості дитини, с. 264.

Поліщук, В. М. (2019). Вікова і педагогічна психологія: навчальний посібник.

Прудіус, К. О. (2025). Вплив війни на психологічний стан дітей дошкільного віку.

Савохіна, Д. (2025). Формування навчальної мотивації учнів початкової школи: теоретичні засади та практичні підходи. Сучасний стан та тенденції розвитку науки та освіти, 40.

Саїд, М. (2023). Вплив авторитарного виховання на розвиток особистості.

Сачко, С. Г. (2022). Класифікація батьківських стилів виховання у психології. Теоретико-методологічні проблеми практичної психології та її перспективи розвитку, 167-172.

Сироватко О, Байер О. Визначення готовності дітей до навчання у школі // Психолог – 2003 - № 13

Сошенко, С. М., & Костиренко, В. О. (2017). Психологічні особливості когнітивної сфери дошкільників. Матеріали конференції, 51.

Столярчук, О. А. (2015). Психологія сучасної сім'ї.

Тищенко, В. В. (2013). Загальний недорозвиток мовлення: перспективи подальших досліджень. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна, (23 (2)), 396-405.

Хворова, Г. М. (2019) *Актуальні проблеми психології*, 370.

Циганенко, Г., & Шкуратенюк, Г. (2014). Стили батьківського ставлення: що може стати бар'єром у розвитку особистості дитини молодшого шкільного віку?. Вісник Інституту розвитку дитини. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія, (33), 153-161.

Чуб Н. (2024). Дитячі істерики, корисні та шкідливі. Вид. Основа, 2024, 160 с.

Швалюк, Т. М. (2012). Формування складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна, (20 (1)), 428-439.

Adler, A. (2013). *Understanding human nature (Psychology revivals)*. Routledge.

Ainsworth, M. S. (1979). Infant–mother attachment. *American psychologist*, 34(10), 932.

Bandura, A., & Walters, R. H. (1977). *Social learning theory* (Vol. 1, pp. 141-154). Englewood Cliffs, NJ: Prentice hall.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control* (Vol. 11). Freeman.

Baumrind, D. (1968). Authoritarian vs. authoritative parental control. *Adolescence*, 3(11), 255.

Bernier, A., Carlson, S. M., & Whipple, N. (2010). From external regulation to self-regulation: Early parenting precursors of young children's executive functioning. *Child development*, 81(1), 326-339.

Bowlby, J. (2008). *A secure base: Parent-child attachment and healthy human development*. Basic books.

Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American psychologist*, 32(7), 513.

Bruner, J. S. (2006). *In search of pedagogy volume I: The selected works of Jerome Bruner, 1957-1978*. Routledge.

Cao, S., & Li, H. (2025). Digital Activities, not Screen Time, Associated with Preschoolers' Well-being: Evidence from China. *Early Childhood Education Journal*, 1-15.

Ceci, S. J. (2006). Urie Bronfenbrenner (1917-2005).

Chan, J. Y. C., & von Baeyer, C. L. (2016). Cognitive developmental influences on the ability of preschool-aged children to self-report their pain intensity. *Pain*, 157(5), 997-1001.

Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487-496.
<https://doi.org/10.1037/0033-2909.113.3.487>

de Barros, E. C. (2024). Understanding the influence of digital technology on human cognitive functions: A narrative review. *IBRO neuroscience reports*, 17, 415-422.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological inquiry*, 11(4), 227-268.

Delahooke, M. (2020). *Beyond behaviours: Using brain science and compassion to understand and solve children's behavioural challenges*. Hachette UK.

Diachenko, O. M. (2011). On major developments in preschoolers' imagination. *International Journal of Early Years Education*, 19(1), 19-25.

Diamond, A. (2013). Executive functions. *Annual review of psychology*, 64(1), 135-168.

Dweck, C. S. (2006). *Mindset: The new psychology of success*. Random house.

Elkind, D. (1976). *Child development and education: A Piagetian perspective*. Oxford U Press.

Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society* (Vol. 2, p. 1964). New York: Norton.

Flavell, J. H. (1977). *Cognitive development*. Prentice Hall.

Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence*. Bantam.

Grolnick, W. S., & Ryan, R. M. (1989). Parent styles associated with children's self-regulation and competence in school. *Journal of educational psychology*, 81(2), 143.

Hecker, T., Hermenau, K., Salmen, C., Teicher, M., & Elbert, T. (2016). Harsh discipline relates to internalizing problems and cognitive functioning: findings from a cross-sectional study with school children in Tanzania. *BMC psychiatry*, 16(1), 118.

Johari Talib, Z. M., & Mamat, M. (2011). Effects of parenting style on children development. *World Journal of Social Sciences*, 1(2), 14-35.

Hirsh-Pasek, K. (2009). A mandate for playful learning in preschool: Applying the scientific evidence.

Irena Sari Silaban, R., Siadari, S. M., & Butar, M. L. E. B. (2024). Building Creativity And Imagination In Early Childhood Through Picture Story Books. *Jurnal Talitakum*, 3(1), 33-44.

Livingstone, S. M., & Blum-Ross, A. (2020). *Parenting for a digital future: How hopes and fears about technology shape children's lives*. Oxford University Press.

Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983). Socialization in the Context of the Family: Parent-Child Interaction. In P. H. Mussen, & E. M. Hetherington (Eds.), *Handbook of Child Psychology: Vol. 4. Socialization, Personality, and Social Development* (pp. 1-101). New York: Wiley.

Mahone, E. M., & Schneider, H. E. (2012). Assessment of attention in preschoolers. *Neuropsychology review*, 22(4), 361-383.

Maslach, C., & Leiter, M. P. (2016). Understanding the burnout experience: recent research and its implications for psychiatry. *World psychiatry*, 15(2), 103-111.

Montessori, M. (2011). *The absorbent mind*. Lulu. com.

Perry, B. D., & Szalavitz, M. (2017). *The boy who was raised as a dog: And other stories from a child psychiatrist's notebook--What traumatized children can teach us about loss, love, and healing*. Hachette UK.

Piaget, J. (2003). Part I: Cognitive Development in Children--Piaget Development and Learning. *Journal of research in science teaching*, 40.

Rogers, C. R. (1969). *Freedom to Learn*. Merrill, Columbus, Ohio.

Saragih, B. D., & Fuadah, F. (2024). The Influence of Parenting Styles on the Early Childhood Development at Tkk Kasih Mulia Cimahi. *International Journal of Pharmaceutical and Bio-Medical Science*, 04, 861-864.

Steinberg, L., & Silk, K. J. (2021). *Parenting adolescents*. In R. M. Lerner (Ed.), *Handbook of Child Psychology* (pp. 103–142). Wiley.

Sullivan, H. S. (2013). *The interpersonal theory of psychiatry*. Routledge.

Szymanska, M., Schneider, M., Chateau-Smith, C., Nezelof, S., & Vulliez-Coady, L. (2017). Psychophysiological effects of oxytocin on parent–child interactions: A literature

review on oxytocin and parent–child interactions. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 71(10), 690-705.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). *Using multivariate statistics* (7th ed.). Pearson Education.

Tudge, J. R., Mokrova, I., Hatfield, B. E., & Karnik, R. B. (2009). Uses and misuses of Bronfenbrenner's bioecological theory of human development. *Journal of family theory & review*, 1(4), 198-210.

Veraksa, N. E. (2011). Development of cognitive capacities in preschool age. *International Journal of Early Years Education*, 19(1), 79-87.

Villarejo, S., Garcia, O. F., Alcaide, M., Villarreal, M. E., & Garcia, F. (2024). Early family experiences, drug use, and psychosocial adjustment across the life span: is parental strictness always a protective factor?. *Psychosocial Intervention*, 33(1), 15.

Weisberg, D. S., Hirsh-Pasek, K., & Golinkoff, R. M. (2013). Guided play: Where curricular goals meet a playful pedagogy. *Mind, Brain, and Education*, 7(2), 104-112.

Weng, X. (2024). Analysis of the Impact of Parenting Styles on Children. *Communications in Humanities Research*, 63, 116-121.
<https://doi.org/10.54254/2753-7064/2024.17963>

Whiteman, S. D., McHale, S. M., & Crouter, A. C. (2003). What parents learn from experience: The first child as a first draft?. *Journal of Marriage and Family*, 65(3), 608-621.

Whittle, S., Simmons, J. G., Dennison, M., Vijayakumar, N., Schwartz, O., Yap, M. B., ... & Allen, N. B. (2014). Positive parenting predicts the development of adolescent brain structure: A longitudinal study. *Developmental cognitive neuroscience*, 8, 7-17.

Yaffe, Y. (2023). Systematic review of the differences between mothers and fathers in parenting styles and practices. *Current psychology*, 42(19), 16011-16024.

ДОДАТКИ

Додаток А

Модифікація опитувальника батьківського ставлення Г. М. Хворової, який проходили батьки дітей

Дякую, що погодились зробити внесок у дослідження взаємозв'язку стилю батьківського виховання та рівню розвитку когнітивних здібностей дошкільника. Цей тест покликаний визначити значущі фактори у взаємодії з Вашою дитиною, наприкінці дослідження Ви, за бажанням, можете отримати коментар щодо встановленого рівня розвитку когнітивної сфери Вашої дитини та стилем батьківського виховання.

Будь ласка, впишіть ім'я та прізвище Вашої дитини. Ця інформація використовуватиметься **лише** для співставлення даних та обробки отриманих результатів та **ніяк не** відображатиметься в самому дослідженні:

Я ° мама; ° батько; ° опікун (потрібне зазначити або вписати)

На кожне твердження дайте відповідь «так» або «ні».

Запитання тесту:

1. Я завжди співчуваю своїй дитині.
2. Я вважаю своїм обов'язком знати все, що думає моя дитина.
3. Я поважаю свою дитину.
4. Мені здається, що поведінка моєї дитини значно відхиляється від норми.
5. Потрібно якомога довше тримати дитину осторонь від реальних життєвих проблем, якщо вони її травмують.
6. Я відчуваю до дитини прихильність.
7. Добрі батьки оберігають дитину від життєвих труднощів.
8. Моя дитина часто неприємна мені.

Продовження додатку А

9. Я завжди намагаюсь допомогти своїй дитині.
10. Бувають випадки, коли глумливе ставлення до дитини приносить їй велику користь.
11. Я відчуваю досаду щодо своєї дитини.
12. Моя дитина нічого не досягне у житті.
13. Мені здається, що діти знущаються над моєю дитиною.
14. Моя дитина часто здійснює такі вчинки, які окрім презирства нічого не варті.
15. Для свого віку моя дитина не зовсім зріла.
16. Моя дитина поводиться спеціально, щоб досадити мені.
17. Моя дитина вбирає у себе все погане, як губка.
18. Мою дитину важко навчити гарних манер, при найбільшому старанні.
19. Дитину потрібно тримати у суворих рамках, тоді з неї виросте порядна людина.
20. Я люблю, коли друзі моєї дитини приходять до нас додому.
21. Я схвалюю свою дитину.
22. До моєї дитини липне все погане.
23. Моя дитина не досягне успіхів у житті.
24. Коли в компанії знайомих говорять про дітей мені трохи соромно, що моя дитина не така розумна і здібна, як хотілось би..
25. Я жалію свою дитину.
26. Коли я порівнюю свою дитину з її ровесниками, вони здаються мені дорослішими і у поведінці і у судженнях.
27. Я із задоволенням проводжу з дитиною свій вільний час.
28. Мені шкода, що моя дитина росте і дорослішає.
29. Я часто ловлю себе на ворожому ставленні до дитини.
30. Я мрію про те, щоб моя дитина досягла всього того, що мені не вдалося у житті.
31. Батьки повинні пристосовуватись до дитини.
32. Я намагаюся виконати всі прохання моєї дитини.
33. Приймаючи сімейні рішення слід враховувати і думку дитини
34. Головна причина капризів моєї дитини – егоїзм, впертість і лінь.

Продовження додатку А

35. У конфлікті з дитиною я часто можу визнати, що вона по-своєму права.
36. Діти рано дізнаються, що батьки можуть помилятися.
37. Я завжди зважаю на свою дитину.
38. Я відчуваю приязнь до дитини.
39. Я дуже цікавлюсь життям своєї дитини.
40. Неможливо нормально відпочити, якщо проводиш час з дитиною.
41. Найголовніше, щоб у дитини було спокійне і безхмарне дитинство.
42. Іноді мені здається, що моя дитина – нездатна ні до чого доброго.
43. Я поділяю захоплення своєї дитини.
44. Моя дитина може вивести із себе будь-кого.
45. Я поділяю гіркоту, смуток своєї дитини.
46. Моя дитина часто дратує мене.
47. Виховання дитини – суцільне тріпання нервів.
48. Суворі дисципліна у дитинстві – розвиває сильний характер.
49. Я не довіряю своїй дитині.
50. За суворе виховання діти дякують потім.
51. Інколи мені здається, що я ненавиджу свою дитину.
52. У моєї дитини більше недоліків, ніж позитивних якостей.
53. Я поділяю інтереси своєї дитини.
54. Моя дитина не спроможна що-небудь зробити самостійно, а якщо і зробить, то обов'язково не так.
55. Моя дитина виросте непристосованою до життя.
56. Моя дитина подобається мені такою, якою вона є.
57. Я ретельно стежу за станом здоров'я своєї дитини.
58. Не рідко я захоплююсь своєю дитиною.
59. Дитина не повинна мати секретів від батьків.
60. Я не високої думки про здібності своєї дитини і не приховую цього від неї.
61. Дуже бажаю, щоб дитина товаришувала з тими дітьми, які подобаються її батькам.

Ключі до тесту

- 1. «Прийняття-відхилення»** - 3, 4, 8, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 20, 23, 24, 26, 27, 29, 34, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 51, 52, 53, 55, 56, 60.
- 2. «Кооперація»** - 6, 9, 21, 25, 31, 33, 39, 35, 36.
- 3. «Симбіоз»** - 1, 5, 7, 28, 32, 41, 58.
- 4. «Авторитарна гіперсоціалізація»** - 2, 19, 30, 48, 50, 57, 59.
- 5. «Маленький (-а) невдаха»** - 9, 11, 13, 17, 22, 23, 54, 61.

Тест «Лаконічне запам'ятовування 10 слів» О. Сироватко та О. Байер

Мета: оцінювання короткочасної слухової пам'яті

Обладнання: набір слів, бланк фіксації результату № 3

Інструкція: «Зараз я читатиму тобі слова. Постарайся запам'ятати їх. (Прочитайте дитині наступні 10 слів: стіл, зошит, годинник, кінь, брат, яблуко, собака, лампа, вогонь, зима.)

А тепер повтори, будь ласка, ті слова, що ти запам'ятав(ла), у будь-якому порядку».

Зафіксуйте перший результат. Продиктуйте дитині ті слова, які вона не назвала, і так повторюйте 5 разів, фіксуючи кожен результат.

Інтерпретація результату:

Слабкий рівень: перший раз – запам'ятала 2 слова, після 5-го повторення запам'ятала до 5 слів.

Середній рівень: перший раз – запам'ятала 3–4 слова, останній – до 7 слів.

Добрий рівень: перший раз – запам'ятала 5–6 слів, наприкінці – до 8 слів.

Високий рівень: перший раз – 7–10 слів, до п'ятого повторення дитина називає 9–10 слів

Бланк до тесту

«ЛАКОНІЧНЕ ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ 10СЛІВ»

Прізвище, ім'я _____ Дата _____ Група _____

1. СТИЛ, ЗОШИТ, ГОДИННИК, КІНЬ, БРАТ, ЯБЛУКО, СОБАКА, ЛАМПА, ВОГОНЬ, ЗИМА.
2. СТИЛ, ЗОШИТ, ГОДИННИК, КІНЬ, БРАТ, ЯБЛУКО, СОБАКА, ЛАМПА, ВОГОНЬ, ЗИМА.
3. СТИЛ, ЗОШИТ, ГОДИННИК, КІНЬ, БРАТ, ЯБЛУКО, СОБАКА, ЛАМПА, ВОГОНЬ, ЗИМА.
4. СТИЛ, ЗОШИТ, ГОДИННИК, КІНЬ, БРАТ, ЯБЛУКО, СОБАКА, ЛАМПА, ВОГОНЬ, ЗИМА.
5. СТИЛ, ЗОШИТ, ГОДИННИК, КІНЬ, БРАТ, ЯБЛУКО, СОБАКА, ЛАМПА, ВОГОНЬ, ЗИМА.

Матеріали для тесту “Послідовність подій” А. Бернштейна

В

Г

А

Б

В

А

Б

В

Інструкція: «Подивися, перед тобою лежать картинки, на яких намальовано якусь подію. Порядок картин переплутано, і тобі треба здогадатися, як їх поміняти місцями, щоб стало ясно, що намальовав художник. Подумай, переклади картинки,

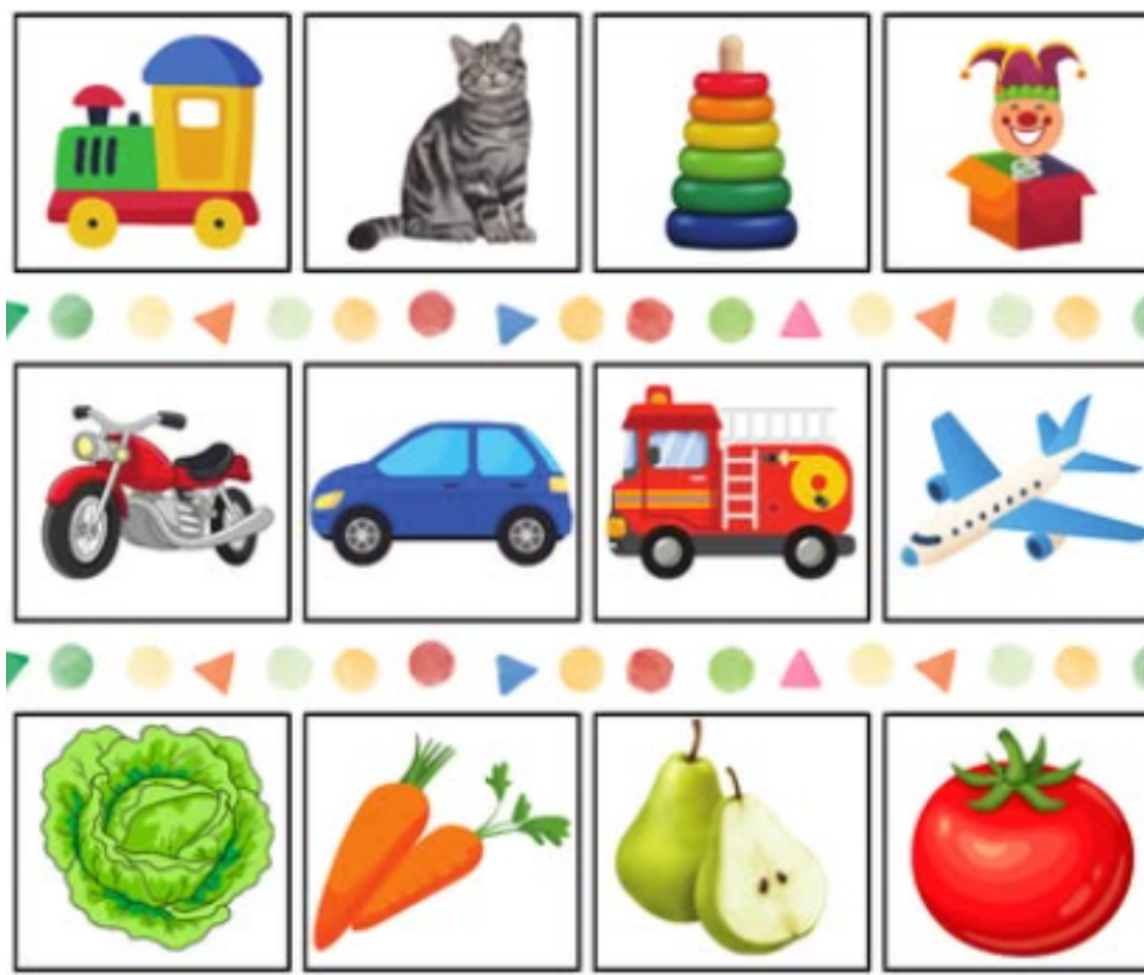
Продовження додатку В

як ти вважаєш за потрібне, а потім склади по них розповідь про ту подію, яка тут зображено ».

Завдання складається з двох частин:

1. викладання послідовності подій картинок;
2. усна розповідь за ним.

Для високого рівня важливо, щоб дитина успішно розклала картинки та склала розповідь. Відмова від складання розповіді відноситься до низького рівня розвитку мислення.

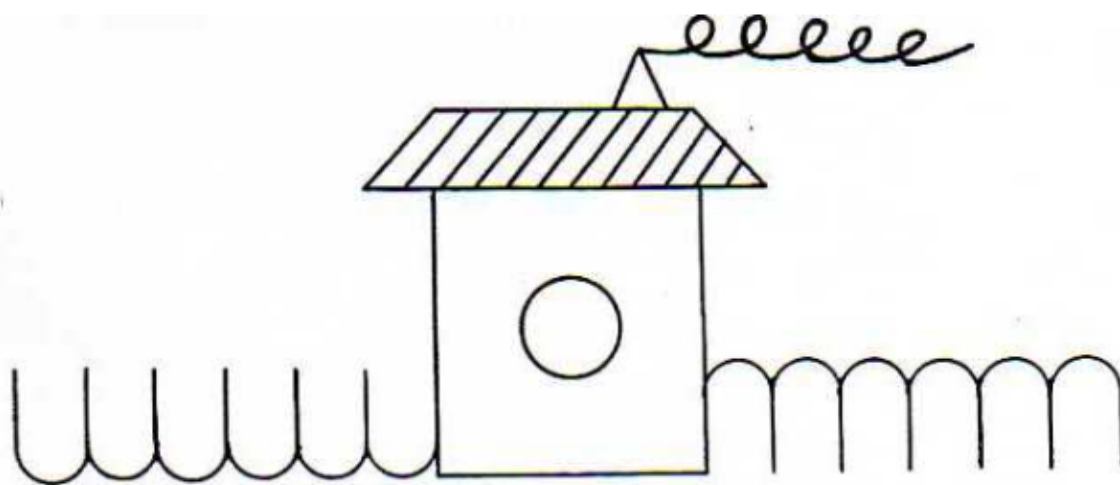
Матеріали до методики “Знайди зайве” О. В. Халікової

Завдання досліджуваному: На кожній з цих картинок один з чотирьох зображених на ній предметів є зайвим. Уважно подивіться на картинки і визначте, який предмет і чому є він зайвим.

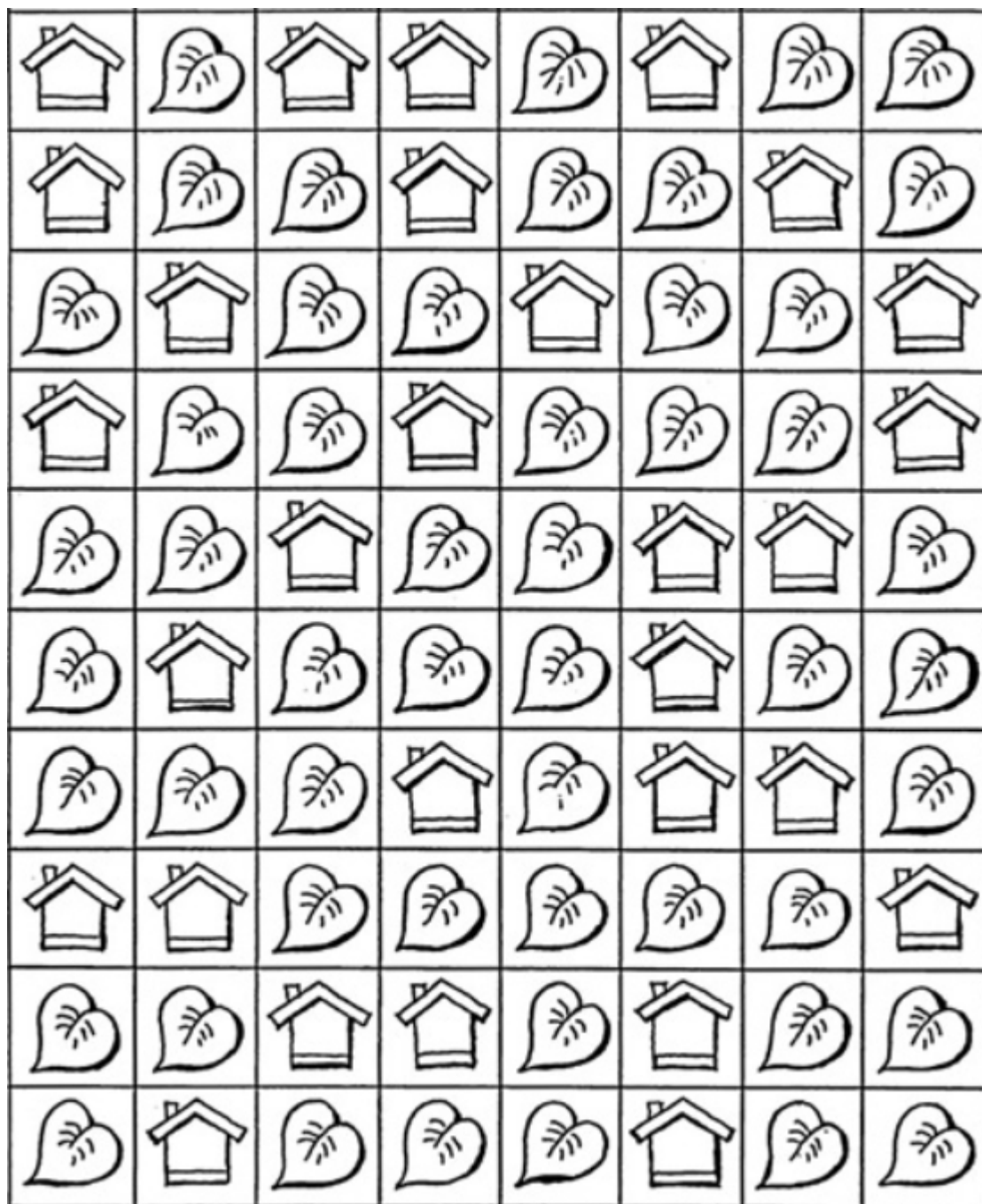
5 балів - дитина самостійно визначила зайві предмети та пояснила вибір.

Методика Будиночок І. В. Дубровіної

Перед дитиною кладеться аркуш з намальованим будиночком, чистий аркуш такого ж розміру, що і аркуш з будиночком. “Перед тобою лежить аркуш паперу й олівець. На цьому аркуші намалюй точно таку картинку, яку ти бачиш на малюнку. Не поспішай, будь уважний, постарайся, щоб малюнок був такий же, як цей зразок. Якщо ти щось не так намалюєш, то стирати гумкою не можна. Треба поверх неправильного малюнка або поруч правильно намалювати. Тобі зрозуміло завдання? Тоді приступай до роботи”.

Коректурна проба (для дошкільнят) Б. Бурдона

Процедура. В експерименті досліджуваному пред'являється сторінка, заповнена знаками, розташованими випадково. Це можуть бути цифри, букви, геометричні фігури, малюнки-мініатюри.

Завдання досліджуваному: знайти певний знак і виділити його певним чином (в залежності від бланку) – підкреслити, викреслити, відзначити. Який саме знак і що необхідно зробити задається психологом.

**Таблиця з вирахуванням середнього показника рівня розвитку когнітивної
сфери у дошкільників**

Респондент	Мислення	Сприйняття	Увага	Пам'ять	Уява	μ
1	5	5	5	5	5	5
2	5	5	5	5	5	5
3	4	4	4	3	4	3,8
4	4	4	4	4	4	4
5	4	4	2	3	4	3,4
6	4	5	5	4	4	4,4
7	4	5	4	3	4	4
8	3	4	3	3	3	3,2
9	5	5	5	5	5	5
10	5	5	5	5	5	5
11	5	4	5	5	5	4,8
12	4	4	3	4	4	3,8
13	2	1	1	2	1	1,6
14	4	4	3	3	4	3,6
15	5	4	5	4	5	4,6
16	3	4	3	3	3	3,2
17	4	4	4	3	4	3,8
18	5	4	5	5	5	4,8
19	5	5	5	4	5	4,8
20	4	4	4	3	4	3,8
21	3	4	3	3	3	3,2
22	4	4	4	5	4	4,2
23	5	5	5	5	5	5
24	5	5	4	4	4	4,4
25	5	5	5	5	5	5

26	5	5	5	5	5	5
27	4	4	4	3	4	3,8
28	5	4	4	4	5	4,4
29	5	4	4	4	5	4,4
30	4	4	4	5	4	4,8
31	4	3	3	4	3	3,4
32	4	4	3	4	4	3,8
33	4	4	4	5	4	4,2
34	5	4	4	3	4	4
35	4	4	4	4	4	4
36	5	5	5	5	5	5
37	4	5	5	5	4	4,6
38	4	4	3	4	4	3,8
39	3	4	3	3	3	3,2
40	5	4	4	5	4	4,4